

Rasprava*

Josip Županov, HAZU, Zagreb

Sudjelujući u raspravi o predstojećoj mirovinskoj reformi, pri čemu bi novi mirovinski sustav počivao na tri oslonca, ograničit ću se samo na prvi oslonac koji se temelji na generacijskoj solidarnosti. U raspravi o tom prvom osloncu ograničit ću se na ključno konceptualno pitanje: kako definirati mirovinu koja se temelji na generacijskoj solidarnosti.

Dvije moguće koncepcije

Mirovina se može definirati kao:

(1) *imovinsko pravo* umirovljenika;

(2) *neka vrst "donacije"* ("davanja" ili "davanje") utemeljene na društvenoj (generacijskoj) solidarnosti. U tom slučaju mirovina bi bila moralno ali ne i imovinsko pravo umirovljenika. Koncipirana kao donacija mirovina bi, logički, pripadala u istu kategoriju kao i neke druge donacije kao što su, na primjer, karitativna pripomoć i socijalna pomoć (skrb).

Zakonodavac će morati izabrati jednu od tih dviju koncepcija. Neće biti dobro ako zbog oportunističkih razloga pokuša spariti neke elemente tih dviju koncepcija u nekakav *mixtum compositum*. Takva bi mješavina bila trajan uzrok sukoba između umirovljenika i radno aktivne populacije, koji bi se "rješavali" voluntarističkim arbitranjem Vlade na štetu i jednih i drugih. Stoga, prediram za to da se zakonodavac jasno opredijeli ili za prvu ili za drugu definiciju (koncepciju) mirovine. Budući da će taj izbor (bez obzira na to koja se koncepcija prihvati) imati vrlo velike konzekvencije za buduću, ali i sadašnje umirovljenike, prije je potrebno da se prije izbora povede javna rasprava u kojoj će se sučeliti argumenti za i protiv objiju koncepcija. Ovu riječ u diskusiju valja shvatiti kao prilog takvoj javnoj raspravi. Ne iznoseći (još) vlastito opredjeljenje za mirovinu kao imovinsko ili moralno-solidarističko pravo, pokušat ću ilustrirati bitnu razliku između imovinskog i moralno-solidarističkog prava.

Imovinsko i moralno-solidarističko pravo

Vratimo se, načas, na početak sedmog desetljeća. Tada su bili doneseni ustavni amandmani koji uvode kategoriju "minulog rada". Temeljem te odredbe osobni dohodak zaposlenika trebao se određivati ne samo njihovim tekućim radnim doprinosima ("živi rad"), već i doprinosima što su ih zaposlenici dali u prošlosti ("minuli rad"). Valja pripomenuti da je minuli rad bio eufemistički sinonim za kapital ("društveni kapital"). Kao socijalni istraživač ja sam tada postavio pitanje: je li pravo zaposlenika na minuli rad *imovinsko pravo* (koje se može utužiti, naslijediti ili transferirati u drugo poduzeće), ili je to samo moralno pravo koje se zasniva na radničkoj solidarnosti. Anкета je, uz upotrebu istovjetnog upitnika, provedena 1972. u Hrvatskoj i Sloveniji. U Hrvatskoj je anketiran 1401 ispitanik u 96 radnih organizacija iz različitih djelatnosti. Usporedni hrvatsko-slovenski anketni rezultati objavljeni su u mojoj knjizi *Sociologija i samoupravljanje* (prvo izdanje 1977. a drugo 1987.). Ukratko, premda odgovori na anketna pitanja nisu stoposto konzistentni, prevladavajuće je mišljenje ispitanika (koji su zapravo činili upravljačku strukturu poduzeća u sustavu radničkog samoupravljanja) i u Hrvatskoj i u Sloveniji bilo da minuli rad jest (treba biti) imovinsko pravo.

Međutim, u praktičnoj primjeni to "imovinsko pravo" nije nikad individualizirano u smislu da se za svakog zaposlenika vodi zasebna evidencija o novčanom iznosu toga prava i da se novčani iznosi toga prava stalno ažuriraju. Zbog toga, kad je početkom devete dekade ukinut političko-institucionalni sustav radničkog samoupravljanja i "društveno vlasništvo" pretvoreno u državno vlasništvo (koje treba privatizirati), zaposlenik nije mogao ustati sudskom tužbom u zaštitu svoga udjela u "društvenom kapitalu" poduzeća, jer mu je nedostajala vlasnička legitimacija za njegov "minuli rad", odnosno za njegov individualni doprinos kapitalu poduzeća. U privatizaciji je on mogao sudjelovati samo otkupom vlastite imovine (dionica), u najboljem slučaju uz povlaštene uvjete.

* Izlaganja su autorizirana, osim izlaganja Zorana Anušića i Željka Ivančevića, koja su u izvornom obliku bila razgovijetna i konzistentna, pa zato prikladna za objavljivanje. Nažalost, zbog lošeg snimka i izostanka autorizacije, nisu uvrštene diskusije Petra Žitnika, Ivana Maričića, Ivana Zvonareka i Mile Klepe. (Napomena Uredništva)

Konzekvencije te faktičke nacionalizacije "minulog rada" (tj. ušteta zaposlenika) dobro su poznate pa o njima neću govoriti. Miješanje imovinskog i moralno-solidarističkog prava u operacionalizaciji "minulog rada" - u razloge čega ovdje nećemo ulaziti - obilo se, na prijelazu u novi političko-institucionalni sustav, radnicima o glavu.

Nekako u isto vrijeme kad je počela "pretvorba" društvenih poduzeća, dogodila se i "stara devizna štednja". No ta je priča (uglavnom) završila posve drugačije od podržavljena minulog rada zaposlenika. Premda ni sve devizne štediša nisu prošle bez ogrebotine, oni su ipak prošli znatno bolje od zaposlenika koji su imali pravo na minuli rad, u prvom redu zato što je njihovo pravo u odnosu na banke (odnosno na državu koja je tu "staru" štednju pretvorila u javni dug) od početka bilo strogo individualno: svaki je od njih imao zaseban štedni račun u banci, a pored toga i deviznu štednu knjižicu. Stoga, njihova vlasnička legitimacija nije nikad bila upitna. Država je mogla birati samo između dviju alternativa: ili dopustiti da sve veće banke idu u stečaj ili pretvoriti staru deviznu štednju u javni dug. Podržavljene blokiranih štednih uloga bilo je apsolutno isključeno.

Ova dva ilustrativna primjera jasno pokazuju fundamentalnu razliku između imovinskog prava i moralno-solidarističkog prava, na prvom mjestu sa stajališta socio-ekonomske sigurnosti pojedinca.

Stabilizacijski program 1993. - promjena koncepcije

Do uvođenja stabilizacijskog programa ujesen 1993. godine radnička je mirovina, prema (još) važećem Zakonu o mirovinskom osiguranju, bila imovinsko pravo a ne solidaristička donacija. Kao glavni dokaz za tu tvrdnju najčešće se navodi okolnost da se iznos pojedinačne mirovine utvrđuje na temelju individualnih doprinosa dotičnog pojedinca u tijeku zaposlenja (pa se kao pokazatelji tog doprinosa uzimaju godine radnog/mirovinskog staža i visina plaće u najpovoljnijem desetogodišnjem razdoblju). Ti se individualni doprinosi ponekad nazivaju "minulim radom" pojedinog umirovljenika.

Istina, ta se argumentacija može (ekonomski) osporiti činjenicom da se aktualne mirovi-

ne isplaćuju iz tekućih prihoda mirovinskog fonda, u prvom redu iz doprinosa sada aktivnih zaposlenika, a ne iz nekadašnjih doprinosa sadašnjih umirovljenika. Naime, u sustavu *pay as you go*, koji je i danas na snazi, mirovinski se doprinosi ne kapitaliziraju već odlaze na pokriće tekućih rashoda. Drugim riječima, mirovinski doprinosi nemaju karakter individualnih ušteta, već jedna generacija (aktivnih zaposlenika) svojim doprinosima financira mirovine druge, starije generacije (sadašnjih umirovljenika). Zato se taj sustav i naziva generacijskom solidarnošću.

Međutim, postoji i jedan čvrst argument da je ipak riječ o imovinskom pravu sadašnjih umirovljenika. To je zakonska odredba (koja još važi) koja kretanje mirovina vezuje uz kretanje plaća. A plaća je nesumnjivo imovinsko pravo zaposlenika, jer proizlazi iz ugovora o radu, a za sud je svaki pravovaljani ugovor "zakon među strankama", pa se isplata plaće može utužiti kao i svako drugo imovinsko pravo. Stoga, zakonsko vezivanje kretanja mirovina uz kretanje plaća znači definiranje mirovine kao imovinskog prava umirovljenika. A onda je faktičko derogiranje te zakonske povezanosti mirovina i plaća ujesen 1993. zapravo značilo promjenu osnovnog koncepta mirovine: koncept mirovine kao imovinskog prava zamijenjen je konceptom donacije utemeljene na generacijskoj solidarnosti, pri čemu o veličini i vremenskoj dinamici donacije u ime donatora (zaposlene populacije) arbitrarno odlučuje Vlada.

Za Vladu je ta implicitna promjena koncepta bila gotova stvar, pa je na temelju koncepta donacije progurala Zakon o usklađivanju mirovina (s troškovima života), a zatim je koncept donacije ugradila u sve dosadašnje nacрте novog zakona o mirovinskom osiguranju, usvajanjem kojeg bi ta faktična promjena koncepta bila legalizirana. Uostalom, sva (do)sadašnja argumentacija Vlade i direktora mirovinskog fonda kako ne postoji nikakav dug prema umirovljenicima, zasnivala se i zasniva se još i danas na konceptu mirovine kao donacije. I kad je već Vlada bila uvjerenja da je promjena koncepta od imovinskog prava u donaciju neupitna svršena stvar, Ustavni sud donosi svoju poznatu odluku kojom reaffirmira koncept mirovine kao imovinsko pravo - ne samo s obzirom na još uvijek važeću odredbu Zakona o mirovinskom osiguranju, iz čega onda

proizlazi golem dug prema umirovljenicima, već i u odnosu na temeljna načela hrvatskog Ustava koja važe i pro futuro.

Donošenje novog zakona

Ne ulazeći ovdje u sporenja između Vlade i paradržavnog mirovinskog fonda na jednoj strani, i umirovljeničkih udruga na drugoj, želim naglasiti da će se Sabor morati eksplicitno opredijeliti ili za koncept imovinskog prava koji - prema odluci Ustavnog suda - proizlazi iz osnovnih ustavnih načela, ili za koncept donacije kakav zastupa Vlada. Ne opredjeljujući se, na ovom okruglom stolu, ni za koju od dviju koncepcija, želim naglasiti da bi odluci zakonodavca trebala prethoditi javna rasprava, u kojoj bi se čuli svi argumenti pro i contra i za jednu i za drugu koncepciju, uključujući i predvidljive konzekvencije svake od tih dviju opcija. Jer, nema sumnje da će konzekvencije izbiti vrlo velike - možda i nesagledive.

Hrvoje Kraljević, Hrvatski državni sabor, Zagreb

Glavna moja namjera jest da istaknem nekoliko stvari koje me izrazito smetaju u ovom Prijedlogu zakona o prvom stupu mirovinskog osiguranja. O tome sam govorio i u Saboru, ali nisam primijetio da se u javnosti itko na to osvrnuo. Prije svega, svakako bih pozdravio ovu raspravu s kojom sam jako zadovoljan. U vezi s ovom mirovinskom reformom, nekako mi se čini (sada ću malo plagirati ono što mi je u pauzi jedan prijatelj i kolega rekao) da su najprije Svjetska banka i neki naši političari donijeli odluku o vrsti reforme, dok ljudi koji se stvarno u to razumiju i koji su stručni nisu imali pravo i mogućnosti pristupa javnosti. To upravo sada počinje, dok bi bilo prirodno da je bilo obratno. Na sreću, stječe se dojam da je moguće i čak vjerojatno da se ova reforma ipak malo odloži; prije je izgledalo da je vrlo čvrsta odluka Vlade da se ovaj zakon čim prije doneše i da od 1. siječnja 1999. godine počne njegova primjena. Naravno, ne bi bilo dobro da se odloži pa da se onda o tome zašuti i uopće ne razmišlja (kao što se više puta događalo kod donošenja važnih zakona).

Prije nego što počnem s prigovorima, moram reći da sam ipak optimist i nadam se da će u ovoj našoj dragoj državi stvari ipak doći na

svoje mjesto: da će se smanjiti enormni lopotluk, da će doći do nekakvog normalnog financijskog tržišta, da će doći do stvarnog a ne samo proklamiranog stabilnog bankovnog sustava itd.

Predviđena reforma odnosi se na uvođenje tri tzv. stupa mirovinskog osiguranja:

1. obvezna međugeneracijska solidarnost (pogrešno nazvana generacijska solidarnost),
2. obvezna individualna kapitalizirana štednja,
3. dobrovoljna individualna kapitalizirana štednja.

Takva je reforma po mom mišljenju pozitivna, jer je mnogo sigurnije da mirovinski sustav počiva na tri nože, nego samo na jednoj kao sada. Nadalje, drugi i treći stup bi mogli omogućiti značajan porast investicija, a time i povećanje broja osiguranika, čime bi čitav sustav postao mnogo stabilniji. S druge strane, prijelaz na novi sustav uzrokovat će, barem tijekom sljedećih 10-15 godina, sve veći i veći deficit u prvom stupu, tj. u onom dijelu sustava mirovinskog osiguranja koji se temelji na međugeneracijskoj solidarnosti.

Osnovni prigovori predloženom tekstu su sljedeći:

1. U izračunavanju početne mirovine figurira tzv. aktualna vrijednost mirovine (AVM) što je svota mirovine za jedan osobni bod. Pri tome je predviđeno da AVM određuje Vlada svake godine na temelju porasta plaća dakle, predviđeno je da visina početne mirovine slijedi porast (ili pad) plaća, što je svakako razumno. Međutim, prema prijelaznim odredbama, prve godine primjene zakona Vlada određuje AVM prema do tada dostignutoj razini mirovina. U obrazloženju se navodi da se time osigurava kontinuitet usklađivanja mirovina po starom i novom zakonu.

Međutim, to znači da se novim zakonom utvrđuje da će i ubuduće omjer prosječne mirovine i prosječne plaće biti jednako nepovoljan za umirovljenike kao i sada (dakle, manje od 50%), osim ako se uslijed nedavne odluke Ustavnog suda višegodišnja nepravda u potpunosti ispravi.

No ako se to i dogodi, nemoguće je određivanjem AVM postići glatki prijelaz sa starog na novi zakon zbog različitih omjera raznih vrsta mirovina u dva zakona (starosna, prije vremena, nekoliko vrsta invalidskih, obitelji-

ska, razine mirovina u sadašnja tri Fonda radnika, poljoprivrednika i samostalnih privrednika).

Ne samo da se s početnim utvrđivanjem AVM ne može osigurati glatki prijelaz, nego smatram da je to krivo i u pristupu. AVM bi se morao odrediti kao rezultat načelne diskusije: koliko startnu razinu mirovina *treba i može* osigurati budući prvi stup uz prihvatljivo opterećenje proračuna? Nakon toga, glatki prijelaz treba se i može postići pomoću preciznih prijelaznih odredbi.

2. Nakon početne mirovine, visina mirovine usklađivala bi se prema porastu životnih troškova. Moralnost takve odredbe krajnje je dvojbeno. To, naime, znači da umirovljenici neće imati ništa od eventualnog porasta životnog standarda, iako i njihov minul rad nedvojbeno na njega utječe.

3. Iz Prijedloga zakona sasvim je nejasan tranzicijski trošak reforme, a također i ukupno opterećenje državnog proračuna. Posebno ističem da bi donošenje ovog zakona, uz taj nedostatak, bilo suprotno Ustavu. U obrazloženju Zakona naveden je tranzicijski trošak u grafičkom obliku tijekom sljedećih 35 godina, a isti grafikon nalazi se i u tekstu vladinog Povjerenstva za mirovinsku reformu. Vjerodostojnost tog grafikona za mene je krajnje dvojbeno. Prema tom grafikonu, u početku trošak iznosi oko 2% BDP i smanjuje se tijekom 10 godina na nulu, a nakon dvadesete godine opet je u porastu, što je potpuno apsurdno. Vjerujem da je prikazani grafikon rezultat neke simulacije koju je provela Svjetska banka, ali osnovano sumnjam u ispravnost mnoštva ulaznih podataka potrebnih za takvu simulaciju (napokon, omjer izdvajanja u prvi i drugi stup nije fiksiran, pa je izračunavanje tranzicijskog troška nemoguće; također, sasvim je nejasno koliko se BDP uzima u svakoj od sljedećih 35 godina i tko je izradio studiju na osnovu koje je taj procijenjen). Napokon, za tako krupnu reformu ne bismo se smjeli do kraja i bez vlastite provjere pouzdati u podatke koje dobijemo od Svjetske banke; interes banke vjerojatno se ne podudara s interesom naše države. Nužno bi bilo provesti temeljitu analizu i izračunavanje ne samo tranzicijskog troška nego i ukupnog opterećenja proračuna na temelju preciznih podataka o sadašnjem stanju kao i na temelju demografskih i razvojnih projekcija. To je krajnje složen račun, ali u Hrvatskoj ima stručnja-

ka koji to mogu provesti ukoliko imaju pristup pravim podacima. Moja je procjena da je za taj posao potrebno barem 3 mjeseca, ali ne više od pola godine.

4. Ovaj Prijedlog zakona uređuje samo prvi stup mirovinskog osiguranja. Moje je mišljenje da je nužno s donošenjem ovog zakona donijeti i zakon o drugom stupu u kojem bi se vrlo precizno osiguralo kapitaliziranje obvezne štednje.

Krajnje nepovoljno bilo bi kad bi sredstva te štednje bila upotrebljavana za kupnju dionica iz portfelja Fonda, jer se sadašnji portfelj u dobrom dijelu sastoji od dionica kojima je poznata samo nominalna, a ne i tržišna vrijednost.

5. U Prijedlogu zakona nije definiran omjer izdvajanja u prvi i drugi stup utvrđuje se samo da se u drugi stup uplaćuje barem 5%, a u prvi ostatak do 21,5%. Iz teksta zakona ne vidi se tko će odrediti te postotke, a bez toga je nemoguće predvidjeti tranzicijski trošak. Prema tekstu Povjerenstva za mirovinsku reformu izgleda da je namjera da izdvajanje u drugi stup bude stvarno samo 5%, dakle manje od 1/4 ukupnog obveznog izdvajanja. Smatram da je za kvalitetnu reformu, koja stvarno ima za cilj sigurniji mirovinski sustav, to nedostatno i da bi izdvajanje u drugi stup moralo biti bliže 1/2 od ukupnog obveznog izdvajanja. Možda bi zbog izbjegavanja prevelikog opterećenja proračuna trebalo postupno povećavati taj omjer, ali to svakako mora biti precizirano u zakonu, a ne ostaviti da to možda određuje Vlada ili čak Upravno vijeće Zavoda; time bi im se, naime, dale zakonodavne ovlasti. Međutim, u tom bi slučaju valjalo mnogo pažljivije odrediti sve prijelazne odredbe, a i mehanizam određivanja AVM, jer razina AVM potpuno određuje rashode prvog stupa, a to naravno mora biti u korelaciji s prihodima prvog stupa.

Sve u svemu, što se tiče predloženog zakona o prvom stupu mirovinskog osiguranja, mišljenja sam da je vrlo važno da se prije donošenja tog zakona pripremi i zakon o drugom stupu, kao i da se provede obuhvatna stručna analiza i izračunavanje tranzicijskog troška i opterećenja državnog proračuna tijekom svake od sljedećih tridesetak godina i to za različite mogućnosti omjera izdvajanja u prvi i drugi stup i za više varijanti demografskih i razvojnih projekcija.

Napokon, osvrnuo bih se malo i na treći stup, o kojem je danas bilo malo govora. Na-

vest ću nekoliko principa na kojima bi se trebao temeljiti taj zakon.

1. Zakon bi trebao sadržavati odredbe koje bi bile poticaj toj vrsti štednje. Smatram da je to moguće postići ujednačavanjem poreznog tretmana svih vrsta mirovinskih doprinosa.

2. Vrlo pažljivo treba urediti licenciranje i nadzor; u tom je dijelu nužna usklađenost s drugim stupom, kako bi se izbjegla preklapanja i kontradikcije.

3. Država treba jamčiti stopostotni ulog s minimalnom kamatom.

4. Institucije koje se licenciraju za mirovinsko osiguranje ne bi se smjele baviti drugim poslovima osiguranja zbog različite vrste rizika; npr. kod životnog osiguranja radi se o riziku smrti, a kod mirovinskog o riziku dugog življenja.

5. Ne bi se smjele predvidjeti prijevremene isplate, kao ni jednokratne isplate nakon stjecanja uvjeta za isplatu. Nadalje, raspodjela kapitalizirane svote u obroke mora biti strogo aktuarska, a ne proizvoljna.

6. Treba omogućiti poslodavcima uplate u korist trećeg stupa zaposlenika i to i pojedinačno i grupno, i periodično i sporadično. Naime, to može biti stimulativno zbog poreznih olakšica i vrlo bi vjerojatno imalo za posljedicu smanjenje rada na crno.

Da zaključim, zakon o trećem stupu mogao bi ići odmah, ali morao bi biti usklađen sa zakonom o drugom stupu što se tiče licenciranja, dozvoljenih omjera ulaganja, ocjena rizičnosti ulaganja, aktuarskih tablica, pravila tržišne utakmice, cjelokupnog nadzora i sl.

Guste Santini, Štedionica "Pantovčak", Zagreb

Dosadašnja izlaganja i diskusija bili su usmjereni u dva pravca. Prvi ukazuje na probleme mirovinskog osiguranja u uvjetima starenja nacionalnih struktura stanovništva i dramatičnog pogoršavanja odnosa radnog i uzdržavanog stanovništva do te mjere da intergeneracijska solidarnost relevantno utječe na konkurentnost nacionalne ekonomije. Iskustva drugih zemalja iznose se kao argumentacija pri čemu to ona objektivno nisu, već samo mogući put rješavanja problema. Drugi pravac diskusije usmjeren je implicitnom ili eksplicitnom promišljanju kako se rizik u tržišnoj pri-

vredi općenito mora individualizirati u što je moguće većoj mjeri. To je posljedica nemogućnosti pokrivanja široko uspostavljenih socijalnih prava sadašnjim društvenim proizvodom. Predlagači novog sustava naglašavaju modernost i učinkovitost te potrebnost za novim modelom.

Kako ja smatram da "novo nastaje u krilu starog", treba u osnovnim naznakama ukazati kakav je to bio prethodni sustav mirovinskog osiguranja. Mišljenja sam da smo prva dva stupa mirovinskog osiguranja imali i u prethodnom sustavu. Prvi stup intergeneracijske solidarnosti imali smo, kao što je poznato, jer su radnici udruženog rada iz tekućeg dohotka, putem doprinosa, izdvajali i pokrivali mirovine sukladno zakonskim propisima. Mirovine su uglavnom pratile životni standard aktivnog stanovništva. Drugi stup obaveznog izdvajanja svakog zaposlenog smo također imali jer bi prikupljajući sredstva u radnom vijeku i kapitalizirajući ih tijekom radnog vijeka, osiguravnik mogao raspolagati s njima za vrijeme mirovine. Društveno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju, kad se umanjuje za kreditne obveze, predstavlja materijaliziranu štednju namijenjenu stvaranju dobara i usluga. Imajući u vidu temeljnu ideju samoupravnog socijalizma o uzajamnosti i socijalizaciji svih rizika lako je braniti tezu da je društveno vlasništvo materijalna osnova i mirovinskog osiguranja, dakle drugi stup. Prema tome, kada smo privatizirali društveno vlasništvo u funkciji transformacije samoupravnog modela privređivanja u tržišni, privatizirajući društveno vlasništvo mogli smo provesti privatizaciju jedino i samo tako da prikupljena sredstva budu korištena za pokriće socijalnih prava u funkciji i na način kako su bivala stvarana. Od dobrog gospodara, u ovom slučaju od Sabora, imperativno se očekivalo da to učini na načelima dobrog gospodarenja.

U prilog iznesenim razmišljanjima iznio bih dva primjera.

U vrijeme samoupravnog socijalizma radnici udruženog rada niti su bili zaslužni za dobitak niti krivi za gubitak (boljševizacija sistema), jer je država određivala primarnu raspodjelu (politika cijena). Politikom sekundarne raspodjele (društveni sistem financiranja) samo su se otvorile dodatne mogućnosti interregionalnih, intersektorskih i interpersonalnih preraspodjela. Prema tome, usvojeni model privatizacije po kojem radnici odnosno podu-

zeća imaju prioritet u privatizaciji nije temeljen na načelu korisnosti, već je politički oportunitet bio razlogom preferiranja zaposlenih.

Drugi slučaj odnosi se na nepodmirene dužničko vjerovničke obveze. Kako je u uvjetima društvenog vlasništva kriterij za zadovoljavanje potreba bila nacionalna dividenda koja se ostvarivala s društvenim vlasništvom, to su nepodmirene obveze bile samo jedan od mnogobrojnih u nizu elemenata preraspodjele individualnog dohotka. Problem se tolerirao dok je nacionalna ekonomija funkcionirala. Konačni račun bio je podnošen centralnoj banci. U tržišnom načinu privređivanja nepodmirene obveze su nedopustiv i nepoznat slučaj. Činjenica da u Hrvatskoj danas imamo nepodmirene obveze znači preraspodjelu u korist privatnog vlasništva, dakle u korist dužnika, a na teret vjerovnika, što znači da se učinci privatiziraju. Ovo je moguće jedino zato jer ne postoje tržišni instrumenti plaćanja *de facto* iako postoje *de iure*. Bilo bi zanimljivo da se obveze prema proračunu podmiruju nenaplativim potraživanjima koja su nastala temeljem neučinkovitosti pravosudnih organa, odnosno tržišnom modelu privređivanja neprimjerenih institucionalnih rješenja.

I na kraju, nekoliko riječi o nekim aspektima koje svakako valja imati u vidu pri konačnom određenju modela mirovinskog osiguranja. Prvo, model se donosi sa željom da vječno traje što znači da bi trebao biti donesen od strane građana Republike Hrvatske, jer se odnosi na sve, gotovo jednoglasno. Drugo, demografska kretanja i nacionalna dividenda određuju mogućnosti i dosege socijalizacije rizika. Pri tome mislim da će se odnos rada i kapitala ozbiljno mijenjati u korist rada. Nema razloga da se povrati vrijeme Adama Smitha. Odista, danas, njegova sugestija da se kupuje zemlja ne čini se odviše mudrom. Međutim, rad će se dramatično raslojiti. Količina standardnog rada postajati će sve manje značajna, što znači da će se plaće relativno smanjivati u odnosu na dohodak od kapitala, ali će se istovremeno povećavati dohodak od sofisticiranih radova, koji su zasnovani na permanentnom obrazovanju. Pri tome valja imati u vidu da se stopa nezaposlenosti u narednom razdoblju neće smanjivati već naprotiv povećavati. Ne bi trebalo iznenaditi ako se stope nezaposlenosti u narednom razdoblju dramatiziraju. Ovo nameće zaključak da predloženi model mirovinskog osigu-

ranja, bez ostalih osiguranja, znači parcijalno rješenje s multiplikativno negativnim učincima u vremenu.

Marijan Valković, Katolički bogoslovni fakultet, Zagreb

Usudit ću se nešto reći iz perspektive socijalnog nauka Crkve, makar i ne bio osobno kompetentan u konkretnim pitanjima. Svjetska banka i mnogi, uglavnom liberalni krugovi, prilaze pitanju mirovina dobrim dijelom iz individualističke perspektive. U Europi se već od prošlog stoljeća jače razvila socijalna svijest, posebice uvođenjem socijalnog zakonodavstva i nastankom tzv. "socijalne države", koja evo dolazi u krizu, jer se pretvorila u "skrbničku državu" (welfare state) i preuzela kompetencije koje ne može više vršiti. Ako i jest, po svemu sudeći, nastupio kraj takve "skrbničke države", to ne znači da je tu ujedno i kraj "socijalne države". Država mora ostati "socijalna država", kako to stoji i u Ustavu RH. Problem je kako danas osigurati socijalnost, posebice s obzirom na mirovine. Meni se čini da cijelu problematiku treba promatrati između dva pola: unutar kompleksa pitanja u svezi sa solidarnošću i s radom. Solidarnost je jedna od temeljnih oznaka svakoga humanog društvenog uređenja, pa tako i mirovinskog osiguranja. Ako "solidarnost generacija" u dosadašnjem obliku danas postaje problem, posebice u Hrvatskoj, treba se pozabaviti teškim pitanjem kako je provoditi u novim prilikama. Solidarnost danas nije samo s onima koji su bili ili su i sada uključeni u sustave privređivanja, nego i s ostalim slojevima društva, npr. s nezaposlenima, s osobama u dragovoljnom dobrotvornom radu, s ljudima u drugim dijelovima svijeta, čak i s minulim (koristeći njihovu baštinu) i budućim generacijama (kao dužnost i zadaća). Tako, na primjer, često se ističe kako se obitelj danas privatizirala i ne utječe na gospodarski život kao nekada. Jedan je francuski ekonomist izračunao da obitelj i danas utječe na proizvodni rad s nekih 60-70 posto, a kao naknadu dobiva samo 16 posto u obliku transfera i raznih oblika pomoći. S druge strane, istaknuto je kako na stjecanje bogatstva nekih pojedinaca (npr. Bill Gates, navodno danas "težak" 52 milijarde dolara) ili skupina ne utječe samo osobna sposobnost, nego i suradnja mnogih drugih (članovi obitelji, suradnici, stručnjaci, učitelji i od-

gojitelji), čak i minulih generacija, tako da ne samo materijalna dobra nego i otkrića i izumi imaju jaku socijalnu komponentu, koja onda zahtijeva i široku solidarnost. Tako je izračunato da na području informatike u desetljeću 1952-1962. od 25 najvažnijih izuma na području informatike njih 18 su financirala američka ministarstva i druge državne i javne ustanove.

Drugi pol koji utječe na problematiku mirovinskog osiguranja su promjene u naravi rada. Nakon rada u agrarnoj civilizaciji proširio se industrijski oblik rada, zatim rad kao uslužna djelatnost da bi danas, uvođenjem suvremene informatičke tehnologije, neki počeli govoriti o "kraju rada", dakako plaćenog rada na temelju radnog odnosa (*Erwerbsarbeit, travail salarié, paid work, wage labour*).

Vjerojatno se u tome nešto i pretjeruje, ali neki ozbiljni ekonomisti nas uvjeravaju da bi za dvadesetak godina 8-10 posto aktivnog stanovništva moglo na svjetskoj razini proizvesti sva potrebna materijalna dobra i obaviti sve uslužne djelatnosti (koje se dađu automatizirati i "mehanizirati"). Nismo više u "društvu rada", ističe Ralf Dahrendorf i mnogi drugi s njime. Stoga mnogi, čini se s pravom, zaključuju da sadašnja pojava nezaposlenosti nije samo loša konjunktura koja bi mogla brzo proći, nego je znak dubokih promjena u cjelokupnom društvu. Danas se uz pomoć suvremene tehnologije može proizvoditi mnogo više i brže s manje radnika. Odatle nezaposlenost, a onda i kriza "solidarnosti generacija" s obzirom na mirovine i druge socijalne potrebe.

No čovjeku je rad potreban, on je njegovo pravo. Problem je kako u novim prilikama osigurati i omogućiti "pravo na rad" svakom sposobnom čovjeku. Ako i opada zaposlenost u tradicionalnom "proizvodnom" radu, široko je polje novih potreba socijalno korisnog rada, koji će sve više obilježavati rad u budućnosti (odgoj, školstvo, zdravstvo i socijalna skrb, dobrotvorni i umjetnički rad itd.). Taj oblik rada ujedno će više biti u skladu s nekim današnjim vrednotama (individualnost, kreativnost, fleksibilnost itd.).

Pitanje je kako u novom civilizacijskom kontekstu omogućiti svima rad i pružiti socijalnu sigurnost i, posebice, kako ih financirati. Čini se da je sadašnja nezaposlenost najava dubokih promjena u modernom industrijskom

društvu, preko kojih političari uglavnom dosta olako prelaze.

Ima alternativnih programa i modela, kojih se političari plaše ili ih smatraju utopijskim. Uglavnom je riječ o kraćenju ili diobi radnih mjesta i, još radikalnije, o stvaranju neke vrste zajedničkog fonda kojim bi se omogućavalo svima, doslovno svima, od djeteta do nezaposlenog i domaćice, "osnovni dohodak" (*basic income, Grundeinkommen, Bürgergeld, allocation universelle* itd.). O tome se uvelike raspravlja u nekim razvijenim zemljama, iako to drugi drže utopijom. U Njemačkoj se ekonomist E. Miegel i saski predsjednik K. Biedenkopf zalažu za nešto blaži oblik, po njima već i danas moguć, ali ne nalaze jači odjek ni u svojoj demokratskoj stranci. U Francuskoj ima dosta ekonomista koji se zalažu za nešto slično (časopis "Économies Alternatives"), a već desetak godina postoji i "European Basic Income Network" sa sjedištem u Louvainu (7. kongres u održava se rujnu 1998. u Amsterdamu). Neki političari i neke političke stranke, posebice u Nizozemskoj, interesiraju se za ove projekte, a na posljednjem kongresu u Beču 1996. g. bilo je i nekoliko austrijskih političara i ministara.

To su pokušaji da se pronade način kako da država i društveno uređenje budu i dalje "socijalni", čak i pojačano socijalni, ali ne u obliku "skrbničke države". U ovim modelima "prvi stup" mirovinskog i zdravstvenog osiguranja proteže se na sve građane bez ikakvih uvjeta i ograničenja, a veliko je pitanje kojim socijalno-gospodarskim mjerama omogućiti njegovo funkcioniranje. Čini se da nema trajnijeg rješenja bez stvaranja novih gospodarsko-socijalnih modela.

Ivo Bulaš, Royal osiguranje, Zagreb

Mislim kako je važno naglasiti da je današnji skup jubilarni deseti s temom o reformi hrvatskog mirovinskog sustava, ako je početak brojanja bio na skupu u prosincu 1994. godine održanom u Fondu mirovinskog i invalidskog osiguranja. Kasnije je bila danas već spomenuta Opatija (1995. godine), zatim dva skupa, javnosti slabo poznata, ali vrlo bitna, na Pravnom fakultetu u okviru Udruga za radno pravo i socijalnu sigurnost (1995. i 1996. godine), gdje su postavljeni temelji mnogim današnjim razmišljanjima, pa i praksi. Slijedi međunarod-

ni skup u organizaciji Svjetske banke u Budimpešti (1996. godine) te Okrugli stol: "Hrvatska kao socijalna država - zadano i usmjerenja" u organizaciji Centra za industrijsku demokraciju (1996. godine), koji je sjajno završio izdavanjem knjige. Početkom 1997. godine održan je skup u Institutu za međunarodne odnose, potom u lipnju 1997. godine ponovno u MIORH-u, te u u prosincu iste godine na Ekonomskom institutu, i konačno danas deseti put. Na tim je skupovima sudjelovalo mnogo stručnjaka, s krasnim referatima, brojnim prijedlozima i zanimljivim idejama, ali samo su dvije osobe bile nazočne na svih deset skupova: jedan je predstavnik javnog, obveznog mirovinskog sustava (PAYG-sustava), odnosno sustava generacijske solidarnosti, gospodin Ante Škember, a drugi je predstavnik dodatnog, dobrovoljnog mirovinskog osiguranja, po modelu kapitalnog pokrića - moja malenkost. Smatram to normalnim, stoga, što se i u teoriji i u praksi naglašava da ova dva modela moraju ići zajedno i nadopunjavati se kako bi sustav bolje funkcionirao, što smo mi i potvrdili kroz ovih deset skupova.

Međutim, ono što je mene danas posebno razveselilo jest činjenica da je danas, na jubilarom 10. skupu, čak i u uvodnim referatima, a kasnije i u raspravi, više nego ikada do sada, otvoreno pitanje uređenja, kako smo ga nazvali, trećeg stupa, tj. dodatnog dobrovoljnog mirovinskog osiguranja po modelu individualne kapitalizirane štednje.

U proteklih devet skupova o njemu se govorilo kao o nečemu što ne predstavlja poseban problem, što gotovo već funkcionira, ali se nikada nije išlo u ozbiljniju raspravu, niti je ta tema bila spomenuta u uvodnim referatima. Najčešće sam ja govorio o tome i pozivao da se ta materija što prije zakonski regulira, no bojim se da je to moglo biti shvaćeno kao neki moj marketinški pokušaj, budući da predstavljam osiguranje. U svemu sam tome često izgledao kao Don Quijote, ili je moj glas bio "glas vapijućeg u pustinji".

Međutim, ja vas moram upozoriti na bitnu razliku između osiguranja i mirovinskog osiguranja, o čemu vjerojatno ponajviše znaju danas prisutni saborski zastupnici, jer je u Hrvatskom državnom saboru početkom prošle godine, prilikom donošenja izmjena Zakona o osiguranju, mirovinsko osiguranje isključeno iz tog zakona, s obrazloženjem da će se ono zbog

posebnog socijalnog interesa regulirati posebnim zakonom, po uzoru na svjetsku praksu.

Sljedeća stvar na koju želim upozoriti jest da kada spominjemo 3. stup novog mirovinskog sustava - kojeg zovemo dodatno dobrovoljno mirovinsko osiguranje po modelu individualne kapitalizirane štednje - često ulazimo u zabludu kako je ono namijenjeno isključivo pojedincima ili bogatim pojedincima. Pa na kojem broju bogatih pojedinaca mi možemo graditi cijeli jedan oslonac mirovinskog sustava? Kada bismo imali bogate pojedince, tada bismo vjerojatno išli u bržu i radikalniju mirovinsku reformu. Ne, individualna kapitalizirana štednja ne govori o tome tko uplaćuje, nego kaže da se za svakog za koga se uplaćuje otvara njegov individualni konto te da se nakon kapitalizacije isplaćuje njegova mirovina, što je različito od modela generacijske solidarnosti. Uplaćivati može i poslodavac, ili zajedno poslodavac i pojedinac, i sindikat itd.

I sada želim ponoviti i naglasiti: u Hrvatskoj se već punih osam godina provodi taj model u cijelosti. Kada kažem u cijelosti, pod tim mislim da se primjenjuju sve tri bitne faze potrebne za funkcioniranje jednog mirovinskog modela: faza skupljanja doprinosa, faza kapitalizacije skupljenih doprinosa, i, najvažnije za svaki model, faza isplate mirovina, i to redovito mjesečno punih osam godina.

Što je još zanimljivije, u taj sustav ne uplaćuju pojedinci, nego poslodavci, udruge, institucije i ostale pravne osobe radi određenih socijalnih razloga.

Model ima tripartitnu suglasnost: države - jer se poboljšava materijalni položaj umirovljenika, poslodavaca - jer izbjegavaju nepotrebne socijalne napetosti prilikom zbrinjavanja viškova zaposlenika, ali i u okviru reguliranja tržišta radne snage (u prilogu je popis gospodarstvenika koji ga primjenjuju, i ne bih ih sve čitao, ali tu se nalaze Luka Rijeka, Uljanik Pula, Brodosplit, Đuro Đaković, Podravka, Narodne novine, Jadrolinija i mnogi drugi), te sindikata - jer se štiti interes socijalno ugroženih radnika.

Stoga, na kraju pozivam Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za mirovinsku reformu, i vas saborske zastupnike koji možete predlagati zakone: uvažite činjenicu da u Hrvatskoj već osam godina postoji praksa provedbe dodatnog dobrovoljnog mirovinskog osiguranja, a pravnici kažu da su najbolji zakoni oni

koji dolaze iz prakse, jer je najmanja bojazan da neće biti prihvaćeni, što nam je i potrebno zbog konsenzusa; uvažite podatak da prihvaćene i prokušane procese ne treba zaustavljati, jer se time može stvoriti samo dodatno nepovjerenje u već poljuljano povjerenje prema financijskim institucijama; uvažite podatak da je ovaj model samo nastavak hrvatske tradicije iz vremena između dva svjetska rata; i nemojte uvoditi nove oblike, koji možda u nekim razvijenim zemljama i dobro funkcioniraju, jer preslikati samo taj segment iz neke zakonodavne prakse ne znači odmah uspjeh modela. Mi moramo stvarati hrvatski model mirovinskog osiguranja.

Vera Jelčić, Pravni fakultet, Zagreb

Prvo bih se zahvalila organizatorima ovoga skupa. Gospodin Žaja je u pravu kada je rekao da smo se prvi puta našli 1994. godine, mislim u istoj ovoj dvorani, i kamo sreće da su tada bili prisutni toliko značajni, vrijedni, pametni ljudi ove zemlje, koji znaju i hoće doprinijeti ovoj reformi, jer mislim da bi konačni tekst Prijedloga zakona - bez obzira na to što je to jedna od najboljih verzija - bio drugačiji. Ističem da mi je posebna čast da sam na ovom skupu. S obzirom da nam je vrijeme vrlo ograničeno, i s obzirom da se nadam da će svaka odredba konačnog teksta Prijedloga zakona koji je bio na drugom čitanju ponovno biti temeljito razmatrana, ja bih izrekla, u osnovnim naznakama neka svoja razmišljanja. Ovdje je u nekoliko navrata rečeno, a gotovo svi autori uvodnih referata su to naveli, da je jedan od osnovnih problema ne samo u Hrvatskoj, nego i inače u svijetu, demografska situacija, odnosno povećanje starosne dobi građana. Međutim, nitko nije do sada spomenuo, niti u jednom nacrtu zakona nije napisano, da smo mi te probleme, ne samo danas Hrvatske nego i probleme nekadašnje Jugoslavije, rješavali kroz sisteme mirovinsko-invalidskog osiguranja. Sjetimo se samo privredne reforme 1965. godine: pogledajte *Statistički godišnjak* 1965. i 1966. godine pa ćete vidjeti nagli skok broja invalidskih umirovljenika, odnosno da smo ih imali više nego što smo imali starosnih i obiteljskih umirovljenika zajedno. Mi smo te probleme društva dalje nastavili rješavati sistemom mirovinsko-invalidskog osiguranja, zatvaranjem naših ugljenokopa pa, ako se sjećate, donijeli

smo posebni zakon o povećanom stažu osiguranja da bi mogao što veći broj zaposlenih koji su ostali bez posla otići u mirovinu. Mi smo taj problem, kao i ostale ekonomsko-socijalne probleme, rješavali i nakon privatizacije poduzeća putem dokupa staža. Prema tome, nije isključivo demografska struktura bitna za probleme mirovinskog i invalidskog osiguranja u kojima se nalazi Hrvatska. I mislim da bi bilo korektno da se to u tekstu obrazloženja Zakona i napiše. Drugo, kada govorimo o demografskoj strukturi, ja bih voljela stvarno vidjeti, a nije mi to do sada uspjelo pronaći - bez obzira na zalaganje prof. Puljića koji je spomenuo osnovne podatke porasta starosne dobi - kolika je prosječna starosna dob građana Republike Hrvatske? Kod utvrđivanja starosne granice kao uvjeta za starosnu mirovinu svakoga zanima koliko dugo će tu mirovinu koristiti. Drugo, prilikom donošenja Zakona bilo bi korektno napisati koliki je prosječni životni vijek uplate doprinosa, koliko će biti prosječna uplata doprinosa i koliko će onda biti prosječno korištenje te mirovine te kolika će biti ta prosječna mirovina. Privatno Royal-osiguranje sasvim sigurno svojim korisnicima može osigurati veću mirovinu nego što nama može osigurati naš fond. Ni u jednom nacrtu teksta Zakona do sada nisam pronašla nešto što smatram da je izuzetno bitno za svaku zemlju, pa tako i našu, a to je utjecaj sistema mirovinskog osiguranja na nezaposlenost. Pitanje je: koja će biti predviđena stopa nezaposlenosti? U zemljama koje se spominju u konačnom tekstu Zakona vidjeli ste da se nalaze prosječne plaće i prosječne mirovine. Međutim, taj podatak se ne može koristiti kada govorimo o reformi mirovinsko-invalidskog osiguranja naprosto zato što bi bilo korektno da je prikazan za svaku pojedinu zemlju, a isto tako da je prikazana stopa doprinosa za to osiguranje. Mi ne možemo vršiti uspoređivanja kad ne znamo kolika je bila stopa doprinosa i kako su se kretali doprinosi.

Suglasna sam sa svim referentima, a posebno mi je drago čuti da je i gospodin Škember postao oprezniji kada se radi o reformi sistema mirovinskog osiguranja. Gospodin Zdunić je posebno istakao da se današnji korisnici mirovine nalaze na granici siromaštva. Netko je od prethodnih sudionika u raspravi rekao da bi prema ovom tekstu zakona budućim umirovljenicima bilo još gore. Znači, dospjeli bi u stvarno siromaštvo. Mi ne smijemo dozvoliti

da netko tko tolike godine uplaćuje doprinose za mirovinsko i invalidsko osiguranje na koncu bude ovisan o socijalnoj pomoći, jer mu mirovina neće biti dostatna za "golo" preživljavanje. Ono gdje mislim da bi se moglo učiniti puno i što je gospodin Škember naveo u svom referatu, to je da se izvrši "kozmetička reforma". To je izraz koji je upotrijebio gospodin Zdunić. Mislim da bismo postigli konsenzus za "kozmetičku reformu", a da za cjelovitu reformu trebamo osnovati nekoliko timova polivalentnih stručnjaka koji bi detaljno razmotrili mirovinsko-invalidski sustav, po segmentima i koji bi nastojali sagledati njegove implikacije kako na gospodarski razvoj, tako i na socijalni status građana. Nakon detaljne analize svakog pojedinog instituta i pitanja mirovinskog i invalidskog osiguranja, treba objediniti predložena rješenja i nakon njihovog razmatranja o utjecaju na sve segmente društva provesti širu raspravu. Tek nakon postignutog konsenzusa ključnih subjekata društva treba pristupiti reformi cijelog mirovinskog sustava. Organizator javne rasprave mogao bi biti isti kao i za ovu raspravu. A što sve podrazumijevam pod tom "kozmetičkom reformom"? Suglasni smo da sistem mirovinskog osiguranja, ne samo beneficiranog staža kako ga je nazvao gospodin Škember nego većine razdoblja mirovinskog staža, nije pokriven doprinosima za mirovinsko osiguranje. Prema tome, mislim da prvo tu treba pronaći odgovarajuća rješenja te mirovinski staž treba isključivo vezati s plaćanjem odgovarajućih doprinosa, odnosno plaćanjem naknada RH-fondu. Potrebno je utjerati dugove kod svih dužnika Fondu MIORH što se tiče doprinosa, a posebno treba utjerati dugove koje prema Fondu ima država. Sve povlaštene mirovine treba izdvojiti, kao i mirovine ostvarene u drugim republikama i pokrajinama, i voditi ih na posebnom računu nositelja osiguranja te njihovu isplatu vezati s prethodno dobivenim sredstvima. Potrebno bi bilo izvršiti "kozmetiku" i što se tiče upravljanja fondovima u smislu da organ upravljanja - sasvim svejedno hoće li ostati isti naziv ili ne - ima tripartitni sastav, ali s time da naknadu za prisustvovanje, za članstvo u upravljanju, ne isplaćuje Vlada koja imenuje članove organa upravljanja, nego oni koje oni predstavljaju. Mislim da će oni tada drugačije štitići interese tih koje predstavljaju. I na kraju, mislim da treba ostvariti što veću akumulaciju sredstava za isplatu mirovina. Nadalje, kod atipičnih radnih odnosa koji su u ekspanziji doprinos za mirovinsko i

invalidsko osiguranje trebalo bi primjeriti njihovom radnom angažmanu. Time bi djelomično riješili neka pitanja nezaposlenih, odnosno ublažili bismo problem nezaposlenosti.

Zoran Anušić, Svjetska banka, Zagreb

Ja vam se, prije svega, želim zahvaliti na pozivu kao i na pozivu koji je upućen u Svjetsku banku njenom glavnom predstavniku u Hrvatskoj, gospodinu Siposu. Ja sam došao kao osoba koja se ispred Svjetske banke bavi mirovinskom reformom. Gospodin Bulaš je rekao da je već bilo 9 sastanaka i da je ovo jubilarni 10. sastanak. Ja moram reći da ono što je rečeno na ovom sastanku bitno ne odudara od onoga što smo govorili na prethodnim sastancima s tim što je eksplicitnije navedena i, čak bih rekao, napadnuta uloga Svjetske banke u cijelom ovom procesu. To je ono na što ću morati reagirati. Inače, moram reći da su svi uvodničari, nažalost, danas govorili kao "kozmetičari" i previše nas je za ovim stolom koji govore kao "kozmetičari". A ta "kozmetika" se svodi na to da učinimo određene rezove u tzv. prvom stupu PAYG-sustava, da podignemo dobne granice, promijenimo formulu i riješili smo stvar za narednih 10 godina. Kad ponovno dođe do problema isplate mirovina - podižimo dobne granice, mijenjajmo formulu, spriječimo da ljudi ulaze u mirovinski sustav! I naravno, uz sve to, svaku 5. godinu razmišljat ćemo kako da dignemo stopu doprinosa. Efektivna stopa doprinosa je u porastu, sada efektivna stopa doprinosa iznosi 21,5% na bruto-plaću. Ona nije najviša, ali je među najvišima na svijetu. A naše simulacije o kojima želim nešto reći pokazuju da ako se ništa ne napravi i ako se budemo ponašali kao "kozmetičari" da nam to naša djeca i naši unuci neće oprostiti. Ako će to biti rezultat kozmetičke reforme, onda ja to ipak neću moći podržati. Prema tome, ja odmah moram reći: mirovinska reforma i način na koji se ona radi nije kozmetički čin.

Nažalost, u ove pripreme materijale ušao je i materijal Povjerenstva koji je čisto prezentacijske prirode i, za razliku od svih uvodničara, mi nismo dobili mogućnost da prikazemo svoj prezentacijski materijal, što je onda i uzrokovalo da gospodin Kraljević dovede u pitanje neke fundamentalne stvari koje su vezane za naše brojke i za naše simulacije i za naš model.

Moram reći da Svjetska banka podržava ovaj prijedlog mirovinske reforme. Ako me svrstavate među "nekozmetičare" (a molim vas da to činite!), onda ja preuzimam "očinstvo" u pogledu reforme. Prvi sastanak o reformi bio je 1994. godine, a ja sam preuzeo to "očinstvo" krajem 1995. godine u Opatiji. Prema tome, ako sam ja otac drugog stupa, onda je Škembar barem stric. Svi ste rekli: oprez, oprez, odgoda, odgoda! Slažem se, mi smo doista trebali više o tome razgovarati. Godine 1994. Poljaci i Mađari uopće nisu razmišljali o tri mirovinska stupa. Ipak, oni su (vjerovali ili ne) usvojili sve potrebne zakone i to, isto tako vjerovali ili ne, na temelju opatijske konferencije. Gospodarski rast koji sad Poljaci imaju donio im je povjerenje svjetskih financijskih institucija, svjetskih banaka koji je velikim dijelom upravo rezultat mirovinske reforme.

Dakle, molim vas da uvijek razmišljate o budućim generacijama. Da i sadašnje generacije shvaćaju u čemu je problem, svjedoči priča o jednom kolegi iz Mirovinskog fonda kojeg iznimno cijenim, a koji ima još godinu dana do mirovine, i kojeg od milja zovem Čileanac. Zovem ga Čileancem zato što je zbrojio sve doprinose koje je u svojih 40 godina rada (a od samog početka radio je u Mirovinskom fondu) uz pretpostavku vrlo umjerene bankarske stope rasta sume svojih doprinosa. Rekao mi je: znaš, ja sam ti veći Piñera od Piñere, jer da sam to činio od početka, ja bih danas na svom računu imao 400.000 DEM. Razmislite malo o tome. Ako je taj čovjek možda i imao dvostruku prosječnu plaću u Hrvatskoj, onda izvedite sami račun koliko bi prosječni hrvatski zaposlenik imao na raspolaganju. On to, naravno, nije mogao činiti zato jer su njegovi doprinosi trošeni za isplatu mirovina tadašnjih umirovljenika, pa danas žali zbog toga.

Kad bi danas svima mladima od 40 godina rekli da ne uplaćuju niti kune u sadašnji mirovinski fond - dakle da budemo Čileanci do kraja - tada bi fond ostao bez pola svog godišnjeg proračuna. Ali, naravno, s obzirom na to da bi to dovelo do kolapsa u mirovinskom sustavu i povećanja problema sadašnjih umirovljenika, kao jedini izlaz za sadašnje generacije vidimo postupni prijelaz na novi sustav. Bit mirovinske reforme je 2. stup. Kada govorite o čileanskom sustavu vodite računa da je to sustav od 2 stupa. Čileanci su jednog dana rekli: od danas nema doprinosa u 1. stup, država je preuzela sav teret 1. mirovinskog stupa. Istovremeno su

prihvatili obavezu da 10% bruto-plaće uplaćuju na individualne račune. To nije 3. stup, nego je to 2. obavezni stup. Čile je uveo obavezu kapitaliziranu mirovinsku štednju. Kad Piñera savjetuje Španjolcima da ne čine 2. stup, što je ustalom i nama rekao, on im je poručio: idite odmah na ukidanje fonda međugeneracijske solidarnosti. Želimo li to? Prema tome, o nekakvoj opsesiji Čileom nema ni govora. Sustav s 3 stupa dokazao se u mnogim zemljama.

Dopustite da iznesem dva kratka stručna komentara, jer ja sam doista mislio da ćemo ovdje imati stručnu raspravu. Zahvaljujem profesorima Puljizu i Zduniću na njihovim vrlo kvalitetnim i stručnim prezentacijama. Jedna teza oko koje smo mi dugo, dugo raspravljali bila je da li 2. stup ima ili nema utjecaja na štednju. Može se i ovako reći: doista, ovako kako je zamišljeno u Hrvatskoj, tj. da se tranzicijski trošak koji se izvuče iz 1. stupa vrati kroz proračun u 2. stup, moguće je reći da je s aspekta nacionalne štednje učinak jednak nuli. Jedino što se dogodilo je to da se iz centralne državne štednje novac preselio u privatnu štednju. Kao ekonomist, ja kažem da je to pozitivan učinak. Ukoliko tranzicijski trošak još uspijemo pokriti redukcijom bespotrebnih centralnih državnih troškova, onda ćemo imati povećanje nacionalne štednje. Profesor Zdunić je rekao jednu vrlo zanimljivu stvar o kojoj bi jednom drugom prilikom bilo jako dobro malo šire raspraviti. Riječ je o tome da u uvjetima pune zaposlenosti dolazi do opadanja prinosa na kapital i da je u stvari, ako ja mogu izvući tezu kako to profesor Zdunić pokušava stručno obrazložiti, 2. stup nepotreban. On kaže ovako: u uvjetima pune zaposlenosti za koju se moramo boriti dolazimo do toga da je kapitalizacija sustava međugeneracijske solidarnosti jednaka ili približno jednaka kapitalizaciji sustava individualne kapitalizirane štednje. To možda stoji u uvjetima pune zaposlenosti. Međutim, onda možemo pričati o punoj zaposlenosti. Ali isto tako ja moram reći da je u uvjetima pune zaposlenosti veliko pitanje što se događa sa stopom produktivnosti. Stopa pune zaposlenosti automatski ne znači adekvatni rast zaposlenosti, odnosno fiksnu i nepromijenjenu neinflacijsku stopu nezaposlenosti. Ukoliko to nije tako, može se pokazati da je stopa kapitalizacije, odnosno da je realna kamatna stopa dugoročno veća od stope realnog

rasta dohotka, osobnog poslovnog dohotka odnosno plaće. Vi ste naveli problem Čilea koji je zapao u problem. Čile je jako otvoren prema tržištu kapitala, prema dionicama. Tko god od vas sada ima neki uloge u dionicama taj pada, vrijednost njegove imovine pada. Od 1981. godine do 1994., kao što ste rekli, stopa kapitalizacije čileanskih fondova bila je nevjerovatnih 13%. Točno je da je sada tržište kapitala tamo u krizi, ali uzmite u obzir razdoblje od 1981. do 1998., a nemojte uzeti samo razdoblje 1995.-1998. godine. To je isto kao da sada velite da su svi posjednici dionica Zagrebačke banke krahirali. Nisu! Nije istina, nego je njihova kapitalizacija pala s faktora 6 na faktor 5.

Pitanje 2. stupa je pitanje mladih generacija. Projekt mirovinske reforme je projekt hrvatske vlade. U Opatiji je to bilo prvo pojavljivanje premijera Mateše koji je rekao da je mirovinska reforma jedan od prvih koraka u stabilizacijskom programu Hrvatske. Ja ovdje, kao što sam već rekao, preuzimam očinstvo te reforme, ali kao bivši pomoćnik ministra financija koji je bio zadužen za tu stvar. Svjetska banka se priključila i to kao institucija koja ima znanje, novce i čije se preporuke podudaraju s onim kako je hrvatska vlada zamislila koncept reforme. Kažete da se sad mirovinski sustav urušava. Međutim, urušit će se on do kraja ako ništa ne napravimo, a cijenu će platiti naša djeca. I razmislite kada govorite o tome da je 2. stup nepotreban, razmislite onda što to nudite, što to nudite mladim generacijama. Mladim generacijama nudite rad do smrti i gotovo nikakvu mirovinu, djeci, koja to neće moći prihvatiti, nudite ogromne stope doprinosa. Ne slažem se s onim što je rekao kolega Bulaš. Mislim da je poanta 2. stupa upravo u tome da svi mladi, bez obzira jesu li imućni ili nisu, participiraju u 2. stupu i da će ući u mirovinu po osnovi svoje kapitalizirane štednje. Eliminacija 2. stupa znači socijalne slučajeve mladih od 40 godina koji nemaju dovoljno sredstava za dobrovoljnu mirovinsku štednju. Čista je iluzija da će netko dobrovoljno štedjeti u ovim uvjetima, a da će se to moći poticati subvencijama iz proračuna, to su još veće iluzije. Neki ovdje izneseni argumenti isti su kao oni koje smo slušali na našim prethodnim sastancima. Potreban je zakon o drugom i trećem stupu, jer se ne može sagledati kompletna reforma ako tog nemamo. Vlada je obećala da će zakon o 2. i 3. stupu biti gotov do trećeg čitanja.

U vezi onog što je gospodin Kraljević rekao, želim reći da su mnogi od vas bili na tim prezentacijama i znate kako izgleda naš model. Pokazivali smo ulazne inpute i osobno moram reći da mi je doista teško palo što gospodin Kraljević, koji je uvaženi stručnjak, veli da su podaci falsificirani, pa dovodi u pitanje tranzicijski trošak bez da se uopće upoznao s početnim parametrima. Početni parametri otprilike odgovaraju onome što veli teorija koju nam je tako lijepo gospodin Zdunić prikazao: prosječna realna stopa rasta GDP od 4% koja pada na 3,5% u 2010. (nemam podatke pa govorim napamet!), zatim pada na 1,5% pa onda pad na 1% razlike između realne kamatne stope i realne stope rasta GDP. I s tim konzervativnim pretpostavkama, jer morali smo tako ići, došli smo do zaključka da ta blaga tranzicija u kojoj bi mladi od 40 participirali samo tih 5%, dovodi do blage tranzicije i ravnomjerno raspoređuje trošak na sve buduće generacije. Vi vjerojatno imate i poznajete te makroekonomske podatke. Demografska slika preuzeta je od Ujedinjenih nacija. Dakle, ono što oni imaju, koristili smo i mi. Nismo imali ništa bolje.

Dopustite da se ovdje zaustavim. Žao mi je ako sam bio možda malo prekritičan. Pripremio sam se na jednu stručnu raspravu i krivo mi je što se doista krivo ocjenjuje uloga Svjetske banke u koju sam prešao prvenstveno zato da učinim sponu između onoga što ona nudi i onog što u Hrvatskoj treba napraviti za mlade generacije. Htio sam, dakle, biti spona između tog što se mora napraviti i onoga izvora znanja koji u tome može pomoći pa i financijski, ako baš tako hoćete.

Stjepan Zdunić, Ekonomski institut, Zagreb

Odmah bih reagirao objašnjenjem: za mene je ključan *timing* u primjeni drugog stupa mirovinskog sustava. Nije u pitanju odluka o prihvaćanju ili odbijanju. Barem je za sada tako! Redoslijed - *timing* - je važan zbog privredno-sistemskih razloga. O tome sam govorio u uvodnom izlaganju. Bolje je, uz preinake, zbog smanjenja ukupnog troška mirovina, mjerenih po udjelu u BDP-u, zadržati dosadašnji sistem. Naime, uvođenje drugog stupa danas znači uvlačenje mladih generacija u nasliedene probleme razvojnog i privredno-sistemskog ka-

raktera, a ne pogodovanje u pogledu njihovih budućih mirovina. Tako je, prema papirima, postavljena kapitalizacija individualnih računa: knjiženje današnjih dionica kao kapitalsko pokriće, ali uzimanje uplaćene gotovine mladih generacija za kontra stavku, znači financiranje deficita proračuna (ili Fonda) na bazi vrijednosnih papira, dionica, koje glase na poduzeća s vrlo nesigurnom budućnošću. Pretpostavka je da bi ti papiri davali prinos. Tek jasna strategija oporavka gospodarstva može vratiti cijenu dionicama blizu današnjim nominalnim njihovim vrijednostima. Takva strategija u ovoj zemlji nije prihvaćena, pa nema smisla mladoj generaciji uknjižavati papire koji glase na neku, u osnovi, bivšu imovinu. Ako bi se tako postupilo, onda to može ispasti sistem koji je potpuno ekvivalentan postojećem, i to po osnovi garantiranja današnje nominalne vrijednosti dionica uz 1%-tni godišnji prinos. Naime, to bi u budućnosti bila obveza proračuna koji bi namirivao razliku cijene i obveze po osnovi takovrsne kapitalizacije. Dakle, dok tržište dionicama ne postane dijelom uigranog tržišta kapitala s eksplicitnim prinosima, takve reforme znače stvaranje državnog duga na rok 20 godina i dalje. Zato ga tako treba i tretirati.

Što je racionalno rješenje? Razvijeno financijsko tržište koje je potpuno integrirano u europsko financijsko tržište jest elementarna pretpostavka predloženoj reformi. Mi naše zatvoreno, lokalizirano financijsko tržište samostalno nećemo dugo moći razviti, pa se moramo pomiriti s njegovim nesavršenstvima, jakim administrativnim regulacijama i tome slično. Današnji problemi u bankarskom sustavu to nedvojbeno potvrđuju. To znači da mladim generacijama možemo ponuditi sistem kad se za njega ispune uvjeti, na način da hrvatski građanin bira investicijski fond u koji će ulagati, ne jedan ili više od administrativno uspostavljenih sedam lokalnih hrvatskih fondova, već da bira između 200 europskih fondova. To će biti moguće u doba kad budemo članica EU, kad budemo imali slobodu kretanja kapitala i rada na cjelokupnom europskom prostoru. To treba biti pretpostavka i uvjet tako delikatnih reformi da se rizici ne bi prepuštali građanima u vrlo nestabilnom financijskom sustavu, prije svega institucionalno nestabilnom.

Pitanje ekvivalentnosti starog i novog sustava mirovinskog osiguranja je, s akademskog stajališta, vrlo zanimljivo. Ja sam ovdje po-

kušao prikazati naš slučaj, bar na rok 10-15 godina, koji bi imao jakih elemenata što bi "vukli" reformu u "ekvivalenciju" novoformiranog sa starim sistemom. Inače se teorijski lako može pokazati da u uvjetima nulte stope rasta BDP-a postoji upravo takovrsna ekvivalencija. To je zapravo i intuitivno jasno. U uvjetima dinamičnog rasta, poznato je da je u zemljama u razvoju prinos na kapital veći od kamatne stope, a time se na štednji može dugoročno steći "ekstra renta". U ravnotežnom stanju, kada se kamatna stopa i stopa rasta BDP-a izjednačavaju, nastaju nove okolnosti, posebno za razvijene zemlje pa one zbog većih prinosa transferiraju svoju štednju u zemlje u razvoju. Naime, one se nalaze u fazi niskih marginalnih prinosa na kapital. Osobito im je to zanimljivo danas, kada imaju stagnaciju ili opadanje radne snage, pa im je tehnički napredak jedini izvor rasta, a to nije više od 2-3% rasta BDP-a itd. Kapitalsko pokriće u razvijenim zemljama ima jednu logiku, a u zemljama u razvoju dosta drugačiju. Stoga je važno da mi slijedimo svoju logiku ekonomskog i demografskog razvoja, a ne tuđu. Bilo kako bilo, neke analize, koje su meni prihvatljive, pokazuju da Europu problemima s mirovinama očekuju za 10-15 godina, pa ih oni reformom u obliku kapitalizacije žele preduhitriti. Mi još imamo vremena barem jedan i pola puta toliko, jer fazu pune zaposlenosti, kad taj problem postaje očigledno aktualan, nećemo u smislu razvijenih zemalja u tom roku dostići. Tako barem proizlazi iz ekonomskih projekcija, koje su za mene s obzirom na rezultate vrlo dvojbene vrijednosti. No, u međuvremenu, nama će kapital dolaziti i iz Europe pa možemo potrebe nacionalne štednje uskladivati i odmerjavati prema dotoku strane štednje. To bi bili, bar približno, razlozi zašto zastupam potrebu dubljeg istraživanja potrebe, načina i *timinga* naše mirovinske reforme. Predlažem da se ona veže uz moment razvoja, uz pitanje recesije i nezaposlenosti te uz politiku izlaska iz tog stanja. Izlaženje iz tog stanja automatski bi rješavalo problem mirovina. U današnjim prijedlozima ne vidim adekvatnog konceptijskog promišljanja. Ili takve analize nisu došle do mene.

Stjepan Ivanišević, Pravni fakultet, Zagreb

Ja se ne usudujem uopće javiti za riječ, osim s nekim pitanjima, jer o ovome stvarno malo znam. Danas sam puno čuo i dosta toga

naučio. Ako bih nešto govorio iz svoje glave vjerojatno bi to bilo nešto na razini načelnih stvari. Meni se čini da ova statistika kretanja umirovljenika 1990-1997. prikriva neke stvari koje se nikad u javnosti ne očituju. Mislim da ta statistika krije pospremanje nekih društvenih problema koji su daleko od pitanja umirovljenja, sigurne starosne mirovine. Mi zapravo u rješavanju mirovinske krize zatičemo ozbiljne gospodarske probleme koji se prelamaju preko Fonda. Jesam li ja to dobro protumačio?

Ante Škember, MIORH, Zagreb

Apsolutno. Ja sam to rekao javno, ja sam to i napisao, ja ću to ponoviti 1001 put. Nije to specifikum Hrvatske nego je situacija slična i u drugim zemljama. U svim tranzicijskim zemljama tehnološki, gospodarski i ini viškovi rješavali su se kroz sustav mirovinskog i invalidskog osiguranja, posebno kroz dokup staža. Sjećam se da je 1990. godine jedan uvaženi dužnosnik na hrvatskoj dalekovidnici izjavio da nećemo umiroviti Hrvatsku. Godine 1998. možemo tvrditi upravo suprotno - umirovili smo Hrvatsku. To su činjenice. Prema tome, ponavljam, dokupom staža, kroz prijevremeno umirovljenje, kroz staž osiguranja s povećanim trajanjem, kroz male kaznene bodove za odlazak u prijevremenu mirovinu, kroz preširoku definiciju invalidnosti, došli smo do ovog katastrofalnog omjera između broja aktivnih osiguranika i broja umirovljenika od 1:1,59. Moj je osjećaj, nemam dokaza, da je broj onih koji doista uplaćuju svakog mjeseca i broj korisnika mirovina u najmanju ruku ujednačen, ako već nije veći broj onih koji koriste uplate od onih koji uplaćuju. To je naša realna situacija. To su opore, teške, ali hrvatske činjenice.

Marijan Valković, Katolički bogoslovni fakultet, Zagreb

Težište je na mirovinama, to je i tema. Ali, koliko ja mogu zapaziti u crkvenim krugovima u Europi, a i drugdje, težište je na povišenoj nezaposlenosti. To je problem broj jedan - na kojem se onda prelamaju i ostali problemi. Ako riješimo pitanje nezaposlenosti riješili smo i druge probleme. Ova društva nisu u stanju riješiti, prema sadašnjem modelu, pitanje nezaposlenosti. To ne mogu riješiti ni razvijene zemlje, a kamo li zemlje u tranziciji.

Ante Škember, MIORH, Zagreb

Gospodin Zoran Anušić govorio je o poljskoj mirovinskoj reformi i tvrdi da je Poljska pronašla spasonosni model mirovinske reforme. Bože daj da je tome tako. Osobno, međutim, u to duboko sumnjam, vrlo sam skeptičan i strah me da će radikalna mirovinska reforma u Poljskoj, izvedena na nagovor i pod pritiskom Svjetske banke, a ne uzimajući u obzir sve relevantne gospodarske, socijalne i demografske činjenice poljskoga društva, dovesti do prave socijalne katastrofe s nesagledivim posljedicama.

Da paradoks bude još veći, od svih zemalja u tranziciji Poljaci su najzobitljiviji i najstudiozniji pristupili reformi svoga mirovinskoga sustava. Napisali su na preko 180-tak stranica sjajnu studiju o reformi mirovinskog sustava u Poljskoj, pod nazivom "Sigurnost kroz različitost".

Iako su sve analize, pokazatelji i činjenice sadržane u toj briljantnoj studiji upućivale na nedvojben zaključak da treba izvršiti temeljite racionalizacije unutar sadašnjeg poljskog mirovinskog sustava, i da bi to dalo respektabilne rezultate, naravno uz razvijanje trećeg oslonca dobrovoljne individualne kapitalizirane štednje stimulirane poreznim olakšicama, pod utjecajem Svjetske banke uveden je drugi stup obvezne štednje za mirovine putem od države nadziranih, privatnih investicijskih fondova.

Tranzicijski trošak poljske mirovinske reforme financirat će se privatizacijskom imovinom dobivenom pretvorbom i privatizacijom poljskih poduzeća.

Tako izvedena reforma u Poljskoj, po mom mišljenju, ne samo da ne može biti promotor povećanog gospodarskog rasta, nego je nedvojbeno strategija visokog rizika kako za sadašnje tako i za buduće poljske umirovljenike.

O dubini krize sustava socijalnog osiguranja u Poljskoj svjedoči i podatak o stopi doprinosa socijalnog osiguranja u odnosu na bruto plaću koja je od 25% godine 1981. narasla do 45% godine 1996.

Udio doprinosa za mirovinsko i invalidsko osiguranje u toj stopi iznosi 24%, pa ukupni mirovinski troškovi u Poljskoj iznose teških 15,2% BDP-a, što je najveći udio u zemljama u tranziciji, a i među najvišim u svijetu.

Osim toga, u Poljskoj je minimalna mirovina 1993. godine iznosila 26,3% prosječne plaće, a osam i pol milijuna umirovljenika prima neku mirovinu u zemlji koja broji 38 milijuna stanovnika. Najviše, međutim, upada u oči činjenica da oko tri i pol milijuna ili 41% umirovljenika prima invalidsku mirovinu.

S takvim karakteristikama poljskog mirovinskog sustava, po mom je mišljenju, više nego riskantno upuštati se u radikalnu reformu. Zbog toga, takav model poput poljskoga nikada ne bih preporučio za Hrvatsku.

Za Hrvatsku preporučam maksimalnu racionalizaciju u svim segmentima PAYG mirovinskog sustava, a prije svega podizanje dobne granice za odlazak u mirovinu. Ako mi ne podignemo dob za odlazak u mirovinu i ne zaustavimo daljnji priljev umirovljenika, hrvatsko će se gospodarstvo naprosto slomiti pod teretom mirovinskog sustava.

Dakako, treći oslonac mirovinskog sustava (dobrovoljni) individualne kapitalizirane štednje, stimuliran poreznim olakšicama uz maksimalno racionalizirani PAYG sustav, treba uvesti odmah.

Vlado Puljiz, Pravni fakultet, Zagreb

Meni je drago da je kolega Anušić ovako bitno branio model mirovinske reforme Svjetske banke. Upravo tako i treba činiti i ja sam mu zahvalan što je ovdje otvorio nužno potrebnu kontroverzu. Štoviše, možda je kolegu Anušića, kao predstavnika Svjetske banke trebalo pozvati da govori u uvodnom dijelu ovog okruglog stola. No i ova je njihova intervencija dobrodošla.

Ja ću iznijeti kratke primjedbe u vezi s njegovim izlaganjem i njegovim tezama. Naime, naš ukupni kontekst nije jednak onom u Poljskoj. Naše se prilike, ipak, bitno razlikuju od poljskih. Primjerice, mi imamo razne afere koje ugrožavaju povjerenje ljudi u financijske institucije. Čini mi se da na individualno-psihološkoj razini ljudi jednostavno nisu skloni investicijskim ili sličnim fondovima povjeravati svoju uštedevinu. S druge strane Poljska, Mađarska i Slovenija ulaze u Europsku zajednicu, bit će članice NATO-a. Kapital koji dolazi u te zemlje velikim dijelom dolazi i zbog sigurnosti koju donosi njihov ulazak u euroatlanske integracije. Hrvatska je daleko od toga. Ona je, zasad, na periferiji tog sustava koji simbolizira

ekonomsku stabilnost. Ne treba zaboraviti da u mnogim zemljama, nerazvijenim, tranzicijskim, mirovinski su fondovi korišteni u predizbornim kampanjama te u razne druge svrhe. Dakle, ja sam govorio o znatnoj količini nezvjesnosti koja je u nas, s obzirom na posljedice rata i sve drugo, sada prisutna. Zato mislim da prvenstveno treba smiriti socijalnu i gospodarsku situaciju, a istovremeno napraviti prvi korak u mirovinskoj reformi vezan uz prvi stup, a koji u stvari nije kozmetički. Pogrešno je reći da je predložena reforma PAYG-sustava samo površna operacija koja ništa bitno ne mijenja. Uostalom, poznate su vrlo ambiciozne reforme unutar PAYG-sustava. Ja sam u zadnjem broju "Revije za socijalnu politiku" napisao članak o talijanskoj mirovinskoj reformi koja je vrlo radikalna. Pored temeljnih mehanizama solidarnosti, osiguranici imaju tzv. zamišljene račune unutar PAYG-sustava, na kojima se vodi evidencija njihovih doprinosa o kojima ovisi visina mirovina. Tako se unutar PAYG-sustava mirovina individualizira i ne gubi se u osiguravajućem kolektivizmu javnih mirovinskih sustava u kojima postoji visoka razina tzv. moralnog hazarda, a koji doživljava velike kritike.

Kolega Anušić spominje čovjeka koji je izračunao da bi na ukamačene doprinose koje je uplatio imao 400 000 DEM. No njega bi trebalo upitati što bi se npr. desilo s njegovim markama u ratu ili u inflaciji koja je kod nas harala prije nekoliko godina? Stvar je u tome da uštedena sredstva u nestabilnim političkim i gospodarskim uvjetima mogu lako nestati. Zato su, uostalom, nakon rata nastali i ustalili se PAYG-sustavi, jer su nudili neku vrstu sigurnosti pred katastrofama kakve su bile ratovi, ekonomske krize i slično. Svejedno, ja mislim da treba više mirovinskih oslonaca odnosno da izvore mirovina i u nas treba diversificirati. Dakle, drugi stup treba pripremati, ali postupno i vodeći računa o konkretnim prilikama.

Žao mi je što u svom uvodnom izlaganju nisam spomenuo tzv. treći stup. Nekako ga uvijek, nepravedno, zaboravim. On zaslužuje veću pažnju nego što mu se poklanja.

Htio sam, u stvari, skrenuti pažnju na činjenicu da su neke mirovinske reforme, kao talijanska, švedska pa i njemačka, značile velike promjene unutar sustava međugeneracijske solidarnosti i da su primjer kako se i u tom okviru mogu riješiti financijski i drugi aspekti mi-

rovinke krize. Prema tome, treba se čuvati reformskog radikalizma i naivne vjere da se lako pronalazi panaceja mirovinske krize.

Ante Škember, MIORH, Zagreb

Što se tiče tzv. privatizacijske imovine u portfelju fonda mirovinskog osiguranja, zamolio sam ljude iz stručne službe plana i analize da mi daju točne podatke o tome koliki je udio prihoda od privatizacijske imovine u ukupnim izdacima fondova. Prema tome, dopustite, tu se stvaraju stanovite fame, tu se stvari mitologiziraju. Govori se o 3,5 do 4 milijarde DEM, naravno, nominalne vrijednosti u vlasništvu fondova. Postavlja se pitanje kako se upravlja tim dionicama, tim udjelima, jednom rječju privatizacijskom imovinom fondova? Pitanje je što se s time zapravo događa? A događa se točno sljedeće: godine 1993. postotak udjela prodanih dionica u ukupnim izdacima za mirovine i mirovinska primanja bio je 0,10%, godine 1994. - 0,74%, godine 1995. - 1,69%, godine 1996. - 1,14%, godine 1997. - 1,50%, a postotak udjela prodanih dividendi u ukupnim izdacima za mirovine i mirovinska primanja godine 1993. iznosio je 0,02%, u godini 1994. - 0,06%, u godini 1995. - 0,60%, u godini 1996. - 0,52% i u godini 1997. - 0,32%. Kamo sreće da su ti postoci bili veći, bez nula na početku. Eto, tako, realno i na egzaktno utemeljenim pokazateljima izgleda situacija oko te privatizacijske imovine i njene realne vrijednosti. Naglašavam, nominalna i realna vrijednost te privatizacijske imovine nije jednaka.

Što se pak tiče upravljanja imovinom u vlasništvu mirovinskih fondova, još 1994. godine javno sam se zalagao za osnivanje jednoga ili više investicijskih fondova i za to da se u okviru njih nipošto ne umanjuje glavnica, već da se mirovine financiraju iz ostvarene dobiti. Nisam za prodaju imovine, već za to da pametnim, racionalnim upravljanjem osiguramo dobit kojom će se financirati mirovinsko osiguranje.

Mato Arlović, Hrvatski državni sabor, Zagreb

Dopustite da pođem od tvrdnje koju su moje kolege uvodničari bilo eksplicitno bilo implicitno postavili. Kod nas nitko nije protiv mirovinske reforme. Dapače, ne postavlja se

pitanje da li mirovinska reforma ili ne, već kakva i zašto nije otpočela prije? Naime, i sam se slažem da je reforma potrebna, ako ni zbog čega drugog, a ono zbog duboke krize našeg mirovinskog sustava. Moje kolege su u svojim uvodnim izlaganjima naznačile čitav niz uzroka koji su doveli do krize mirovinskog sustava. Međutim, smatram da je u analizi tih uzroka potrebno ići korak dalje. Ako ostavimo malo po strani problem starosti stanovništva, a više pažnje posvetimo problemu nezaposlenosti, samo se po sebi nameće pitanje zašto imamo toliku nezaposlenost? Tragajući za odgovorom na ovo pitanje, nažalost, nužno se vraćamo, prije svega, problemu pretvorbe i privatizacije bivšeg društvenog kapitala. Postoji čitava lepeza odgovora na pitanje zašto je došlo do ovolike nezaposlenosti, ali i s kojim ciljem je pretvorba provedena i još uvijek se provodi, dođuše sada kao proces privatizacije? O ovom pitanju često sam i sam govorio kako u Saboru tako i u našoj javnosti, upozoravajući na posljedice koje će proizvesti ovaj model pretvorbe još u vrijeme kada se Zakon o pretvorbi društvenih poduzeća donosio, danas već daleke 1991. godine. No od toga nije bilo koristi.

Nama se sada u mirovinskoj reformi nudi tzv. kombinacija obveznog solidarnog osiguranja i obveznog kapitaliziranog osiguranja uz dobrovoljno kapitalizirano osiguranje, dakako propisano zakonom (pa i ovo dobrovoljno zapravo postaje obvezno). Tko to treba biti solidaran? Prije svega oni koji su sada kao radnici egzistencijalno ugroženi, a trebaju biti solidarni da bi sutra bili egzistencijalno još više ugroženi kao umirovljenici. Istodobno, oni, dakako mladi od 40 godina, morat će obvezno ulagati u kapitalizirano mirovinsko osiguranje. Time je apsurd doveden do kraja. Sirotinja koja je na rubu egzistencije mora po sili zakona štedjeti za starost, a radi se o ljudima mlađe ili srednje životne dobi. Zašto? Zato da bi se, kako to kažu stručnjaci iz Svjetske banke, osigurala "financijalizacija gospodarstva". Time se, zapravo, zaposleno stanovništvo tjera na prinudnu štednju koju bi se preko mirovinskih fondova ili zavoda plasiralo u razvoj gospodarstva. Istovremeno, time se štednja iz bankarskog sustava prenosi u fondovski (može i u Zavod kao javnu ustanovu), no glede same štednje na razini države u biti nema velikih promjena. Dakako, uz to se na radništvo, pored rizika preživljavanja, prebacuje i rizik za vlastitu

starost, ali i rizik za ovakav tip štednje s obzirom da oni nemaju gotovo nikakav ili zanemariv utjecaj na upravljačke odluke glede upravljanja sa sredstvima iz kapitaliziranog osiguranja. Posljedično se na njih, u izvjesnom smislu, prebacuje i odgovornost za zapošljavanje, ali i rast i razvoj gospodarskog sustava u cjelini.

Ovdje uzgredno napominjem kako se čini da je prihvaćanjem ove preporuke Svjetske banke glede mirovinske reforme Vlada za sebe, u izvjesnom smislu, osigurala tzv. programiranu akumulaciju kako su je kod nas nekada nazivali poznati ekonomski teoretičari pokojni prof. dr. Marijan Korošec i prof. dr. Branko Horvat. Zašto za sebe? Zato što će ona imati najveći utjecaj (doduše indirektno) na upravljanje ne samo tim, već ukupnim sredstvima mirovinskih fondova, naravno po novom zakonskom rješenju.

Da je to tako, dovoljno je pogledati sastav, postupak i način imenovanja Upravnog vijeća koje će u budućem Zavodu za mirovinsko osiguranje donositi ključne odluke. Uz to treba imati u vidu da je sam Zavod u državnom vlasništvu. Itd.

Ovakvom pravnom regulativom Vlada je za svoju politiku napravila trostruki aksl. Na jednoj strani, novi izvor financijskih sredstava i takvih kojima se ne mora upravljati i ista plasirati po strogim bankarskim propisima za kupovinu dionica i udjela u privatizaciji državnog i javnog sektora. Na drugoj, dobila je mogućnost da nastavi sa sličnom politikom u provedbi i ovog dijela privatizacije, kao do sada. Na trećoj, sa sebe skida odgovornost za upravljanje ovim financijskim sredstvima iako ona, doduše indirektno preko svojih članova u Upravnom vijeću Zavoda, stvarno upravlja i ovim sredstvima.

Ovaj trostruki aksl je upravo i razlog zbog čega se uz ovaj zakon nisu u postupak istovremeno uputili i zakoni kojima tek treba regulirati tzv. kapitalizirano osiguranje. Razumljivo, da se odmah na startu oporbi i drugim zainteresiranim, npr. umirovljenicima i njihovim udrugama, oteža razotkrivanje stvarnih namjera predlagatelja, a kad se Zakon o mirovinskom osiguranju donese, onda će već sve biti lako. Naime, nakon toga novi prijedlozi zakona "samo" će se usklađivati s ovim zakonom, jer su njime zapravo sve bitne postavke cjelokupne mirovinske reforme već postavljene.

Samo ovo bilo bi dostatno da se donošenje zakona s ovakvim sadržajem dovede u pitanje. No, pored toga, u sadržaju Zakona nalazi se čitav niz rješenja koja su, polazeći od temeljnih ustavnih vrednota na kojima počiva naš ustavni poredak, sasvim upitna, a po mom mišljenju su takvog karaktera da se ovaj Zakon o mirovinskom osiguranju jednostavno ne bi u ovom sadržaju smio usvojiti.

Za ovu priliku izložit ću nekoliko primjera za koje vjerujem da će biti dostatni kao argumenti za gore navedene tvrdnje.

Prvo u socijalnoj situaciji u kojoj se nalaze sadašnji umirovljenici nezaobilazna je činjenica da ovaj Prijedlog zakona ne rješava ni jedno od ključnih pitanja sadašnjih umirovljenika, osobito glede usklađivanja mirovina s rastom plaća u gospodarstvu, zatim povratka duga njihovim fondovima i isplate zaostalog duga svakom umirovljeniku ponaosob, s obzirom na visinu zakinutih sredstava u dosadašnjim isplatama mirovina na temelju Uredbe Vlade Republike Hrvatske iz listopada 1993. godine itd. U tom smislu Zakon ne provodi, ne poštuje ni samu Odluku Ustavnog suda.

Drugo, sam naslov Zakona je dvojbena i ne odgovara čak ni samom svom sadržaju. Naime, u sadržaju Zakona uređuju se i neka pitanja invalida rada te pitanja prekvalifikacije i rehabilitacije invalida rada. U tom smislu, naziv zakona bi trebao biti Zakon o mirovinskom i invalidskom osiguranju, dakako, ukoliko bi se htjelo poštivati osnovna nomotehnička pravila da naziv mora odgovarati sadržaju zakona.

Nadalje u samom Zakonu prihvaćena su takva rješenja koja omogućuju dodatnu etatizaciju upravljanja sredstvima i ukupnom imovinom Zavoda, a koje definitivno marginaliziraju upravljačku poziciju osiguranika i korisnika koji uplaćuju i/ili koriste ta ista sredstva. Ta rješenja su prije svega sljedeća: a) podržavljenje Zavoda i njegovo pretvaranje u javnu ustanovu, b) formiranje Upravnog vijeća Zavoda koje bi imalo 13 članova, ali od kojih bi 7 imenovala Vlada na prijedlog ministra rada i socijalne skrbi, a po dva bi birali osiguranici, poslodavci i umirovljenici, c) Upravno vijeće bi, dakako, radilo u skladu sa zakonima, drugim propisima i aktima zavoda. No, sama nadležnost u Upravnom vijeću bila bi određena Statutom, ali taj Statut bi donosilo samo Upravno vijeće, a suglasnost bi na njega davao Hrvatski državni sabor. Na taj je način krug zatvoren.

Upravno vijeće u kojem većinu imaju predstavnici Vlade samo donosi akt kojim sebi propisuje što će raditi, ali i drugima propisuje prava, obveze i odgovornosti. Reklo bi se "kadija te tuži kadija ti sudi". Jednom godišnje bi Zavod izvješćivao o svom radu Ministarstvo rada i socijalne skrbi te Hrvatski državni sabor. Nema što, "kontrola" osigurana do kraja. Ministarstvo izvješćuju o svom radu zapravo oni koji su na njihov prijedlog imenovani u Upravno vijeće te ravnatelj kojeg imenuje Vlada itd. Uza sve to, Ministarstvo je, što se tiče izvješća, u istoj poziciji s Hrvatskim državnim saborom. Svaki komentar je suvišan. Mogli bi se navoditi i drugi primjeri kao, na primjer, naplata neuplaćenih potraživanja iz doprinosa za mirovinsko osiguranje itd. Međutim, mislim da su i ova dostatna. Oni pokazuju ne samo povećanu etatizaciju Zavoda, već i kontinuitet dosadašnje vladine politike glede podržavanja dijela imovine, pa i upravljačkih funkcija u dosadašnjim fondovima mirovinskog osiguranja. Samo da podsjetim da su djelomično nacionalizirani umirovljenički domovi, zatim umirovljenička odmarališta, lječilišta itd.

Pored toga, u Zakonu je predloženo usklađivanje mirovina s rastom troškova života. Ovo je sasvim upitno s aspekta načela pravednosti i socijalne pravde. Tim više ako se zna da su sadašnji umirovljenici uplaćivali doprinose na temelju bruto plaća. Pošteno bi bilo da se njihove mirovine usklađuju s porastom plaća u gospodarstvu. Osim toga, nedopustivo je da se po načelu pravednosti po jednoj osnovi obračunavaju i uplaćuju doprinosi u fondove, a po sasvim drugom načelu tim istim osiguranicima obračunavaju mirovine kad postanu korisnici tih svojih sredstava kao umirovljenici.

No, pored svega izloženog, moram reći da je i sam Zakon, zapravo, pisan kao da se radi o nekom "osnovnom" zakonu. Međutim, ovdje se ne radi o reliktu skorašnje naše prošlosti u zakonodavnoj djelatnosti koja je proizlazila iz bivše savezne države. Ovdje se radi o namjeri, jer se ovakvom sadržajnom kompozicijom Zakona omogućuje, provedbenim propisima Vlade i aktima Zavoda, da se dodatno reguliraju prava, obveze i odgovornosti sukladno interesima Vlade, a ne osiguranika i korisnika.

Da je tome tako, najbolje ilustrira tzv. zakonodavna delegacija temeljem koje Zakon ovlašćuje Zavod da svojim aktima uredi pojedina pitanja. Dakako, oko toga ne bi bilo spora da se tim aktima trebaju urediti odnosi kojim

se osigurava provođenje prava, obveza i odgovornosti. Čak štoviše, sam Zakon u tim pitanjima nije utvrdio zakonske uvjete i mjerila u okviru kojih se može kretati Zavod u ostvarivanju svoje javne ovlasti prilikom donošenja tih akata. Primjera radi, navest ću neke od njih. Člankom 21. Zavod se ovlašćuje da utvrdi uvjete pod kojima se smatra da osiguranik uzdržava člana obitelji, člankom 128. regulira se pitanje donošenja Statuta Zavoda (o čemu smo već rekli nekoliko riječi), zatim člankom 28. propisuje se da Zavod svojim aktom treba utvrditi uvjete, način i visinu doprinosa, člankom 38. uvjete pod kojima se smatra da su u pitanju profesionalna oboljenja, dakako po prethodno pribavljenom mišljenju stručnih i zdravstvenih tijela. Nadalje člankom 50. ovlašćuje se Zavod da svojim aktom utvrđuje visinu sredstava za rehabilitaciju u drugom mjestu, člankom 58. osnovicu za određivanje naknade za stalno tjelesno oštećenje, zatim člankom 86. način uklađivanja mirovina, člankom 143. najnižu osnovicu za obračunavanje i plaćanje doprinosa, člankom 142. osnovicu za određene kategorije osiguranika, člankom 146. način plaćanja i uplaćivanja doprinosa td.

Iz svega izloženog razvidno je da zbog ovakve zakonodavne delegacije samom tražiocu prava Zakon postaje pomoćno sredstvo, a stvarno će njegova prava, odnosno obveze i odgovornosti biti uvedene u aktima Zavoda. To je neprihvatljivo iz ustavno-pravnih razloga, ali i iz vrlo pragmatičnih razloga, jer će se u toj "šumi" propisa teško snalaziti i sami pravnici, a kamoli osiguranici i korisnici.

Stjepan Zdunić, Ekonomski institut, Zagreb

Želim nešto dodati. Mi živimo u vremenu kada cijena našoj nacionalnoj imovini u agregatu pada. Rast cijena se odnosi na nesigifikantan dio te imovine. To je bit! Koliko će to trajati - ne znamo. Kriterije koji će značiti izlazak iz tog recesijskog stanja - znamo. Stoga je pretpostavka za reformu stabilno financijsko tržište, a reforma ga ne može stabilizirati, jer se zasniva na staroj imovini, a ne na novom rastu, bar je tako u agregatu. Analize Svjetske banke ne pokazuju povezanost reforme s europskim financijskim tržištem, slobodom kretanja kapitala, ali niti rada. Ja razumijem političare, oni hoće uspjeh što prije, ili neuspjeh prikazati uspjehom, ako je nastao za njihova mandata. Mi smo ovdje analitičari, bar dio nas,

a ne političari. Stoga mi gledamo na rok od 20-30 godina. To ima svoje prednosti, ali jednako i nedostatke. Prije svega to mora biti povezano i sa sadašnjošću.

Željko Ivančević, Hrvatska udruga poslodavaca, Zagreb

Treba reći da je Hrvatska udruga poslodavaca zadnjih nekoliko godina itekako intenzivno radila na ovom projektu u raznim oblicima i na razne načine, a sve u želji da se pripomogne provedbi reforme, jer držimo da je reforma nužna. Ja ću se osvrnuti na dva problema ili dva segmenta današnje rasprave. Vrlo pažljivo sam pratio prva uvodna izlaganja. Prvo, imam osjećaj da se vraćamo unazad, odnosno da se ponovno otvaraju pitanja umjesto da se daju konkretni odgovori. Ljudi koji se ozbiljno bave ovim pitanjima svjesni su činjenice da je naš sustav mirovinskog osiguranja stvarno na vrlo niskoj razini, da ne kažem pred urušavanjem. Ja bih postavio jedno drugo pitanje: postoji li danas u Hrvatskoj čovjek ili grupa, bilo umirovljenici, zaposlenici, poslodavci ili sindikati, koji su zadovoljni s današnjim sustavom osiguranja? Mislim da bi se svi lako složili da taj sustav nikoga ne zadovoljava. Kada se sluša rasprava, onda se stječe dojam da se svi boje i da bi svi htjeli odložiti reformu. Držim da naprosto nemamo vremena niti imamo pravo ulaziti u taj rizik koji se zove odlaganje reforme. Druga stvar, u zadnje vrijeme komentira se odluka Ustavnog suda, stanje u Fondu i obveza države, pa se onda odmah kalkulira i s eventualnim povišenjem doprinosa. Danas smo čak čuli nagovještaj o budućem dvostrukom iznosu doprinosa u odnosu na sadašnju razinu. Zbog sadašnjeg stanja, a i radi budućeg razvoja ove države i gospodarstva, mora se imati na umu činjenica da je danas hrvatsko gospodarstvo previše opterećeno pa je svaka pomisao na novo dizanje doprinosa ili poreza neopravdana, da ne kažem neku puno težu riječ. Svako predviđanje, planiranje, ili želja za podizanjem doprinosa pa i mirovinskog, vrlo je opasna. Ja imam dojam da se zakasnilo s reformom. Ona je trebala biti puno prije pripremljena i provedena, jer bi se tada ulovio vlak koji bi reformu vezao za proces privatizacije i za namirivanje dubioza iz realnih izvora koji su tada postojali.

Dakle, još danas imamo javna poduzeća koja su neprivatizirana, ali to je - kad se uzmu

potrebe, želje i apetiti - relativno mali dio kolača koji se može aktivirati u saniranju sadašnjeg sustava i financiranju reforme koja je tek pred nama. Dakle, ja apeliram na sve mudre ljude i znanstvenike koji prate ovo područje, pa i na kolege iz sindikata i na širu javnost, da budemo ipak toliko realni da shvatimo ozbiljnost sadašnje situacije. Mislim da je ključno konstatirati da je sadašnji sustav mirovinskog osiguranja došao do svog kraja, da se on potpuno potrošio i da mi više nemamo puno vremena tražiti nova rješenja.

Zbog toga je stav poslodavaca: reforma - da, što prije, bez novih tereta na gospodarstvo. Nije nam želja smanjiti prava postojećih umirovljenika ili pak onih koji će za godinu, dvije ili pet godina biti u toj situaciji, ali treba naći modus koji će razlike i potrebe pokrivati iz realnih izvora, a ne novim nametima, novim doprinosima i novim porezima.

Stjepan Zdunić, Ekonomski institut, Zagreb

S obzirom na vrlo sadržajne teze koje je gospodin Ivančević izrekao osjećam potrebu da ih malo komentiram. U nas, naime, kao i u svakom društvu, postoje odgovarajuće interesne grupe i reakcija gospodina Ivančevića je sasvim logična. Međutim, stvar je u tome da i poduzetnici moraju tražiti dokaze da će se nacionalna štednja povećati, da će se na taj način povećati realni prihodi i profitabilnost. Ovdje su se iznosile neke sumnje, i ja ih imam. U ovom momentu, na jedan odgovarajući rok, ja stvarno nisam siguran da će reforma povećati nacionalnu štednju. Problem se odnosi na više od srednjeg roka. Prema tome, efekt reforme odmah će biti dodatni trošak za financiranje državnog deficita koji poništava parcijalnu štednju na osnovi kapitalizacije. Tu čuči ta ekvivalencija o kojoj sam govorio. Neću dalje obrazlagati. Prema tome, treba tražiti od tog Povjerenstva analitičke podloge, tražiti javnost rada Povjerenstva, u smislu da izidu sa svojim analitičkim materijalima na jedno javno savjetovanje. Mirovinska reforma nije neki tehnički zahvat. Govorio je izvrsno o tome gospodin Puljiz. Povezano s interesnim grupama spomenut ću načelo "Paretovog optimuma" po kojem ni jedna skupina ne bi trebala doći u lošiji položaj nakon što napravite reformu. To može biti uvjet da biste dobili konsenzus. Recimo,

jesmo li mi tako nešto napravili u prijedlogu ove reforme? Da li je to u Saboru traženo? Reći ću jednu svoju konstataciju, koja je vezana i uz Odluku Ustavnog suda. Pokazuje se, naime, da mi nismo izišli iz marksizma! Zašto nismo izišli iz marksističke doktrine? Jer radimo reforme pomoću preraspodjele i dovođenja u lošiji ili bolji položaj čitavih populacijskih skupina. Marksizam i revolucija su upravo to tražili, tj. tvrdili su da nema napretka bez preraspodjele, bez poremećaja klasa, itd. Mi smo se našli u demokratskom društvu, a postupamo prema marksističkim načelima. To govori odluka Ustavnog suda, to su stvari koje su vrlo racionalizirane u ekonomskoj teoriji, to moj mlađi kolega Anušić jako dobro zna. Ja bih, primjerice, volio vidjeti račun koji pokazuje stanje nakon reforme onih koji su se rodili prije 50 godina i onih koji se sada rađaju nakon tih 50 godina. Valja uvjeriti svaku socijalnu interesnu skupinu u boljitak. Prema tome, mi se još uvijek opredjeljujemo interesno marksistički i po impresiji.

Ante Škember, MIORH, Zagreb

Kada bih trebao rezimirati današnju raspravu, gledajući po osobama, onda bih volio napraviti ovakvu kombinaciju: Županov, Valković, Anušić, Zdunić. Zašto takva kombinacija i da li je ona uopće moguća?

Prof. dr. Županov postavio je, gospodo, jedno temeljno pitanje: što je to zapravo mirovina? Da li je mirovina vlasničko pravo ili je ona moralno pravo?

Po mom mišljenju odgovor na ta dva temeljna pitanja glasi: u PAYG mirovinskom sustavu mirovina je ekonomsko-socijalna kategorija, a u mirovinskom sustavu kapitalnog pokrića mirovina je isključivo ekonomska kategorija. Prema tome, u PAYG-sustavu mirovina je mješavina vlasničkog i moralnog prava, ali budući da je kao socijalno pravo mirovina izvedena iz rada, ona je ipak pretežno vlasničko pravo, dok je mirovina ostvarena u mirovinskom sustavu kapitalnog pokrića, nedvojbeno, isključivo vlasničko pravo.

Uostalom, da li sam u pravu kada kažem da su mirovine ostvarene u sustavu međugeneracijske solidarnosti ipak pretežno vlasničko pravo saznat će se vrlo brzo budući da će hrvatski sudovi morati dati odgovor na pitanje: mogu li ili ne mogu mirovine ostvarene u Hrvat-

skom mirovinskom sustavu međugeneracijske solidarnosti biti zaštićene pozivanjem na pravo vlasništva.

Kolega Anušić nema takvih glavobolja, njega ne muče takva pitanja jer je u drugom stupu obveznog mirovinskog osiguranja individualne kapitalizirane štednje (koji bi, Bože daj, u Hrvatskoj trebao biti promotor povećanog gospodarskog rasta, a ne strategija visokog rizika!) mirovina isključivo vlasničko pravo. Profesor Valković upozorava na ključne stvari koje se zbivaju u svijetu rada i govori o nečemu što se zove bazična mirovina ili nacionalna mirovina. Takve bi mirovine u Hrvatskoj, dakako, trebalo uvesti. Pitanje je samo kako ih i iz kojih realnih izvora financirati. Najinteresantnije mi se čini izlaganje profesora Zdunića koji otprilike kaže: "Napravite takvu reformu u kojoj su svi dobitnici, a nema gubitnika". Ja mislim da takve pameti, nažalost, nema osim kod alkemičara koje je svojedobno spominjao gospodin Božo Žaja. Teško je napraviti reformu u kojoj bi svi doista bili dobitnici, a nitko ne bi bio gubitnik u situaciji kada imate sve ove pokazatelje koje neću ponavljati, o kojima smo svi govorili, a odluka Ustavnog suda do te mjere opet komplicira cijelu situaciju, da ne znam kako ćemo iz te situacije izići. Posebice i zbog toga što se nakon odluke Ustavnoga suda postavlja pitanje po kojim će se uopće propisima ubuduće umirovljenicima usklađivati i isplaćivati mirovine? Naime, Zakonom o usklađivanju mirovina ukinute su odredbe o usklađivanju mirovina iz ranijih zakona.

Ukidanjem zakona, prema pravilima po kojima radi hrvatski Ustavni sud, nije predviđeno da oživljavaju ranije odredbe zakona koje su tim zakonom ukinute. To je jedno pravno shvaćanje. Drugi pravni stručnjaci, međutim, misle da oživljavaju i stupaju na snagu ranije odredbe Zakona o osnovnim pravima iz mirovinskog i invalidskog osiguranja i Zakona o mirovinskom i invalidskom osiguranju koje su zakonom o usklađivanju mirovina bile ukinute. Tko je pak tu u pravu morat će odgovoriti Ustavni sud ili Hrvatski državni sabor s autentičnim tumačenjem zakona. Međutim, ono što treba reći jest činjenica da su za sadašnje umirovljenike doista bitne dvije ključne odrednice - to je razina njihove mirovine prema prosječnoj plaći s kojom će ući u novi mirovinski sustav i način indeksiranja mirovina ubuduće. Dvojbe nema da se ne bi smjelo dogoditi da

njihova mirovina sudjeluje sa svega 42% u prosječnoj plaći i da to bude startna osnovica za ulazak ove generacije umirovljenika u novi mirovinski sustav. Što se, međutim, indeksacije mirovina tiče moram reći, da je usklađivanje ili indeksacija mirovina sigurno jedno od ključnih pitanja sustava mirovinskog osiguranja. Prava iz toga osiguranja, odnosno socijalna prava, spadaju u treću generaciju ljudskih prava. To znači da jednom stečena prava nisu zauvijek definirana u nekom opsegu, već da dijele sudbinu s drugim sličnim pravima s obzirom na gospodarske mogućnosti društva u kojem se ostvaruju. To znači da se formule za usklađivanje mirovina mijenjaju kako se mijenjaju gospodarske mogućnosti države.

Većina zemalja koje su gospodarski razvijenije od Hrvatske prelaze s indeksacije mirovine prema plaćama na indeksaciju prema kretanju troškova života. Neke zemlje i dalje zadržavaju indeksaciju s kretanjem plaća, no najveći broj zemalja uvodi kombinirani model - kombinaciju usklađivanja prema kretanju plaća i troškova života istodobno.

Iluzija je očekivati da će se ubuduće mirovine u Hrvatskoj moći usklađivati isključivo s kretanjem plaća, jer to gospodarske mogućnosti hrvatske države ne mogu podnijeti. Po moje sudu, Hrvatskoj bi bila najprimjerenija kombinirana indeksacija s kretanjem plaća i troškova života. Mirovine su ekonomsko-socijalna kategorija pa ih se nikako ne smije isključiti iz pretpostavljenoga rasta bruto društvenoga proizvoda, što znači da se djelomično moraju indeksirati s plaćama. Takav način zadržavanja "veze" s porastom bruto društvenoga proizvoda socijalno, gospodarski i moralno je utemeljen. Usklađivanje mirovina samo s kretanjem troškova života bio bi amoralan čin, kojim bi se položaj umirovljenika ne samo zacementirao na ovoj razini, nego dugoročno pogoršavao. A to se ne smije dopustiti.

Što se tiče generacije budućih umirovljenika, još imamo vremena, razmislit ćemo kako

taj problem riješiti. Sasvim sigurno, to je moguće učiniti na način za kojeg pledira gospodin Zdunić - povećanim stopama gospodarskog rasta i povećanim stopama zaposlenosti. Ali, kako postići povećane stope gospodarskog rasta i punu zaposlenost, meni u ovom trenutku ostaje velikom tajnom.

Božo Žaja, Centar za industrijsku demokraciju SSSH, Zagreb

Bilo bi pretenciozno davati završnu riječ ovako bogatoj i kvalitetnoj raspravi. Zato ja to neću činiti. No moram reći da mi je bilo veliko zadovoljstvo tijekom stanke, kako se to kaže u kuloarima, čuti pohvale nekih ljudi o tome da su ovdje mnogo toga vrijednog čuli, da su dosta naučili iz uvodnih izlaganja i dijela rasprave.

Ovdje je bilo riječi o tome da mirovinska reforma kasni i da je krajnje vrijeme da se ona počne provoditi. Ja se slažem da reforma kasni, ali isto tako mislim da dugo vrijeme njenog rađanja nije dobro iskorišteno za njenu temeljitu stručnu i političku pripremu. U raspravi su spomenute mnoge dvojbe vezane uz novi hrvatski mirovinski sustav koje nisu razriješene. Uostalom, oko toga se spore i stručnjaci u svijetu. Ja tu nemam što dodati. No, mislim da imam pravo još jednom ukazati na stav da je o ovakvim reformama potrebno voditi opsežne stručne i javne rasprave i da je o konačnim rješenjima potrebno postići široki nacionalni konsenzus glavnih socijalnih i političkih snaga.

Budući da je već definirana reforma prvog, a slijedi izgradnja drugog i trećeg mirovinskog stupa, ovom smo raspravom htjeli pokrenuti ključna pitanja, upozoriti na probleme i ukazati na moguća rješenja. To je bio osnovni cilj ovog okruglog stola, a ja imam dojam da je on ostvaren.

Zato vam svima zahvaljujem što ste se odazvali našem pozivu i što ste dali svoj prilog raspravi o tako važnoj temi kao što je mirovinska reforma.